

Spetsiaalne fond

~~F 9225~~
~~V 6225~~

~~1.28.1917~~
~~1.10.~~
1917

EESTI KIRJANDUS

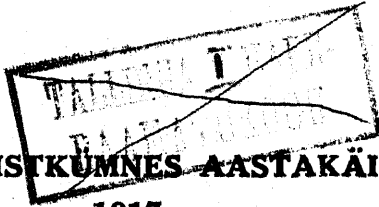
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. KÖPP, J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÖNISSON.

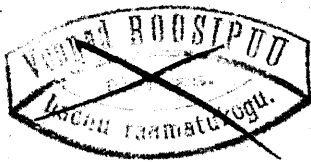
ENSV
Posti- ja telegraafiaministri
Kabinetis

TEGEV TOIMETAJA **J. W. WESKI**

SP, 1429
EP 4352

KAKSTEISTKUMNES AASTAKÄIK
1917

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1917

XII AASTAKÄIK

№ 4

Revolutsioon ja kirjandus.

1.

Oleme suuremate sündmuste kaasaeglased, kui on seda olnud ükski teine rahvapõlv praeguse maailma ajaloos. Oleme kannatanud kõige suurema sõja koleduste all ja oleme leegitsenud ühes kõige suurema revolutsiooniga.

Leivanäljast riigikorra põhjalikuni muutmiseni, naiste ja laste meeleavaldusest surmariistus sõjavägede mässuni, — selle oleme läbi elanud. Silmapilgul, mil ükski kogunud poliitikamees ei osanud oodata, kõigi revolutsiooni eeskujude kiuste, ilma barrikaadiromantikata ja lõpulikult isegi võrdlemisi väheste ohvritega, — nõnda on Vene Suur Revolutsioon mööda läinud.

Nüüd seisame tõsiasja ees, ja miski ei pane meid selles enam imestama. Venemaa revolutsioonilise liikumise saja-aastane minevik on nii kohutav-verine, et tänapäev näib kahvatu. Ja viimase kaheteistkümne aasta närvi pingutus on nii suur olnud, nii palju lõkendavat kirge ja kibedat pettumust pakkunud, et viimaks sihile jõudes seisukorda külma mõistuse valgusel võime hinnata.

Oleme siinamaale õieti ainult lootuse võitnud, riigikorda saada, mis muud Euroopat meele tuletab. Selle riigikorra sisu on aga alles lugematute revolutsiooniliste ja evolutsiooniliste murrangute taga peidus. Ei tarvitse olla pessimist, et ometi raskusi tunda, mis Vene riiki ootavad. Pärandusena endiselt korralt mõttetu sõda, muinasjutuline riigivõlg, majanduslik viletsus, üldine harimattus ja natsiooni kõlbline lohakus, — need on kohutavad miinused, mis plussideks peab muutma. Neid ei või ignoreerida, ei ole ühtki abinõu neist ülehüppamiseks ega ühtki nõiajooki nende unustamiseks. Need peab samm-sammult võitma.

On korda saadetud ainult revolutsiooni negatiivne pool, positiivne osa ootab alles ees.

Vene rahvas võib praegu kõik need poliitilise vabaduse vormid saada, mis ta oma majandusliku ja haridusliku eluga suudab täita. Nagu looduses ühtki vormi ei või kujutella, mil ei oleks vastavat ainelist sisu, nii ei või seda ka riigikorra mõistes. Vene rahva püüetega, põhjalikka poliitilisi ja ühiselulisi uuendusi läbi viia, peab kõrvu käima kõige rutulisem enesekasvatuse ja täienduse protsess. Kas suudab tema kõõrdikasvanud ja äramagatud hiiglakeha omandada seda rühti, et kõige lähemal ajal poliitilisi ideaale teostada, milleni veel ükski suurrahvas kogu maailmas pole jõudnud? Kui ta seda ei suuda, siis on ka kõige suurepärasem konstitutsioon ainult tükk dekoratsiooni üle tema tumeda tuleviku näitelava, kus esitatakse endise vägivalla, tooruse ja pimeduse kohutavaid kurbmängusid.

Siin tuleb oodata ja nõuda uut liha ja vaimu läbi-murret kogu riikliku ning ühiskondliku organismi pikku-selt. Midagi ei või siin jääda puutumata. Ei ole punkti, mis ei tarvitseks revolutsiooni, ei ole seda vereliple, mis ei sisaldaks eneses isevalitsust, ühiskondlikku ülekohtu ja kiriklikku pimedust. Isegi meie vabameelsus ja mässu-vaim on pärit veel minevikust, kandes selle pahesid enese küljes, olles mürgitatud põrandaaluse usutunnistuse läpase mürgiga.

Kõige selle pärast ei ole revolutsioon veel lõppenud. See valulise protsess on alles alguses. Siinemaale on see olnud sihitud väljapoole, siit peale peab ta muutuma sise-miseks. See on olnud poliitiline, nüüd muutub ta majanduslik-kultuuriliseks. Seni on võidetud ainult eeldused sellele suurele revolutsioonile, ilma milleta riigipööre jääks ainult õuerevolutsiooniks, dünastiliseks vahetuseks. Kuid Vene revolutsiooni peab võidama võrrelda ainult Prantsuse suure revolutsiooniga. See ei tohi jääda riigikorra kukutamise raamidesse. See peab piirikiviks olema suurte ajaloo-järkude vahel, nagu oli too revolutsioon ligi 130 aastat tagasi. Selles peituvad mitu korda suuremate majanduslikkude revolutsioonide idud, kui oli seda maa-orjuse kaotamine või orjade vabastussõda Ameerikas. Ja meie kuulemegi juba isegi vana kooli poliitikamehi kõnelevat suurmaapidamise lõpetamisest, eraomanduse hiiglakmaksu alla panemisest, militarismi kaotamisest ja senise rahvuspoliitika lõpulikust likvideerimisest. Kuid seda kaugemale ulatavad ühiskondlikult ärksamate ja ägedamate

kihtide nõuded, tungides kuni siamaalse sotsiaalse korra juurteni. Poliitiline revolutsioon on jäänud ainult kooreks, kust ühiskondliku mässu punane lõke keeb. Ja miks mitte ei või neljas seisus praegu juhtiva osa peale mõelda, nagu tegi seda 130 aasta eest kolmas seisus. Muudel aladel on edenemine kahtlemata veelgi imestamisvääriks olnud. Kuid kui oletatakse neljanda seisuse otsustavat ülivõimu, siis tehtagu sellest ka loogilised järeldused murrangu kohta kõigil ühiselu aladel.

Vaadakem tõsiasi rahulikult ja ilma kirgedeta silma. Tunnistagem, et revolutsioon just on revolutsioon, nimelt valuline, vägivaldne ja kohutav murrang, mis üksiku kihi ja üksiku isiku kasudest, armastusest ning vihast mitte midagi ei hooli. Tunnistagem, et ei ole „seaduslikku“, „mõistlikku“ ja „elutarka“ revolutsiooni, vaid on hiiglavulkaanilised plahvatused, marulised hood ja tormilised rebenemised, mille laadi täiesti võimata on eestkätt arvata. See revolutsiooni valulise vägivalda õigustus aitab meid kergemini üle elada ka kõike seda anarhilist, mis juba homme päev võib tuua.

Kuid revolutsiooni sarnase ulatavuse puhul ei ole see enam ainult Venemaa sisemise korralduse küsimus. Vene revolutsioon võib võita ainult sel puhul, kui kõigis teistes maades terve rida poliitilis-majanduslikka murranguid läbi läheb. Vene revolutsioon peab terve revolutsioonide rea kogu maailmas äratama, nagu tegi seda Prantsuse revolutsioon, või ta lämbub ise õhu- ning ruumipuuduse kätte. Tuleviku Venemaal ei või eeskujuks olla praegused n. n. vabad ja haritud Euroopa suurriigid, mis ise on küpsed revolutsioonideks. Tuleviku Venemaa ideaalid peavad olema avaramad, nagu olid seda kord Prantsuse natsioonil võrreldes kõigi teiste tolleagsete maadega. Ta peab algama uue maailma ajaloo-järgu. Oleme just üle elanud Vene revolutsiooni, ootame pikisilmi revolutsiooni Saksamaal, kuid niisama peab see tulema Inglis- ja Prantsusmaal ning igal pool, kus aetakse rahvahulkade kapitalistliku väljakurnamise, väikerahvaste rusumise ja toorest asumaade poliitikat. Igal pool peidab silmakirjaline vabadus vägivalda, kurnamist, isiku ja rahva vägistust. Ei ole kannatanud mitte üksi Vene tööline ja talupoeg, vaid proletariaat kõigis ilmajagudes. Ei ole kannatanud mitte üksi Poola- ja Soomemaa, Lotring ja Schlesvig, vaid niisama Iirimaa ja India, Kongo ja Kuuba, Korea ning Triipolis. See „Euroopa“, kes kutsus üles võitlema „barbaaride“ vastu inimsuse ja rahvaste vabaduse nimel, ei ole

ise vihatud „Teutooni metslastest“ karva võrtki parem. Missugune hiiglar revolutsioon peab see küll olema ja kui kaua kestma, enne kui maailm tõesti tõsise humanismi nõudeid vastab!

Meie ei tea tulevikuvõimalustest midagi, ja meie ettekuulutustesse seguneb ikka rohkem isiklikka soove ja igatsusi kui poliitilist läbinägevust. Meie ei või aimatagi neid jõudude kombinatsioone, mis lähema kümne aasta jooksul mõju avaldavad, meie ei tea uute revolutsioonide laadi ega kestvust. Kes teab, missuguseid murranguid meil on määratud läbi elada, missuguseid terrori ja direktooriumi aegu ning Napoleoni sõdu. Kuid igatahes võime kindlad olla, et mida kauemini revolutsioonilaine kestab, seda võõram on meile inimkonna vaim, mis kord, võib olla, paljude aastate pärast, jälle chaosest hakkab selguma, et endise anarhia asemele kunsti ja kirjanduse saledad templid ehitada.

Need majanduslikud tingimused, mis aimatud poliitilistele ja kultuurilistele võimalustele tõuke annavad, suruvad oma pitseri tuleviku inimese kogu psüühikasse. Need loovad oma ajajärgu vaimu stiili, valiku kalduvuse ja maitse. Nad annavad sellele oma ideoloogilise sihi, ainelise sisu ja esteetilise vormi. Kuid kui meie tuleviku konkreetseid tõsiasju ei suuda ette aimata, seda vähem siis tabada nendes peituvat vaimu, mille nägemises meie üleelatavaski ajajärgus ühtesoodu eksime. Üks etteaimus ei peta meid aga vist mitte: kui meie oletame tulevikus heledamat aega ja tervemat ühiskonda, siis peame oletama ka uut kunsti tervenemise aega, kaunimate taevarendade ning heledamate avarustega kui need, mis praegu.

Sest ei ole vist kellelgi kahtlust, et meie praegune kunst ja kirjandus on haiglane ja viril oma olemuse poolest, nagu on haiglane meie praegune psüühika ja vaimline väljavaade. Ja kui meie tunnustame kõike valitsevat determinismi, üleüldist ärarippuvust, loogilist sidet kõigi aineliste ja vaimliste nähtuste vahel, siis ei või meie muud oletadagi. Kõik need ebakohad, mis on valitsevas praeguses riigis ja ühiskonnas, valitsev poliitika, majanduslik võitlus, sõda, isiku, klasside ja rahvuste kannatused, inimese ihu ja hinge õhuvaesus koledates vabrikulinnades, töötajate kehalik roidumus ja kodanlise klassi vaimline tülpimus, kasarm ja vangimaja, meie halb kasvatus ja kohutav kool, suguline liignärvlikkus ja kogu elu palavikuline heitlus liia töö, pettumuste, puuduste ning maitsemiste labürindis, — kõik need mõjud ühtekokku loovad

meie psüühika ning annavad sellele valitseva laadi. Kirjanik ei või aga olla midagi, mis seisaks väljaspool oma ajajärgu psüühika piire. Ta on isik, kelles ajajärgu stiil ja siht just oma täiuslikuma vormi saab ning nõnda tihe-
neb, et passiviteedi murrab ja aktiivseks muutub. Kuid ükski ideaalselt haige vaim ei või midagi ideaalset tervet luua. Nõnda ei või ka kõige suurem geenius midagi luua, mis ulataks üle praeguse inimkonna haiglase, närvi-
palavikulise, ühiselulise ja isikulise võitluse karmust mür-
gitatud psüühilise õhkkonna. See, kes vastupidist kinnitab, oletab ajaloolisi imesid ja ebajärjekindlust, mida milgi viisil ei suuda seletada. Ja ühtlasi, mis niisama loogiline, meie maitseme ometi selle ebaterve, haiglase ja virila vaimu sünnitusi, sest meie esteetiline meel on kasvanud ühes looja omaga just nendesamade eitavate ühiseluliste näiteseinte vahel ja suudabki ainult vastavaid emotsioone vastu võtta.

Kõik, mis sarnase kurva seisukorra kõrvaldamiseks ette on võetud, kannatab asjatundmatuse, naiviteedi ja pealiskaudsuse all. Hull paradoks: need meeletehtlikud katsed, mille abil ajavaimu on püütud tervendada, kannatavad ise just ajajärgu haigluse all, olles kunstlikud, vaevaga ilmale toodud, ebaloogilised. Kõik tunneme futurismi, küllaltki lugupidamisväärt katset üle oleviku kunstilaadi tulevikku hüpata, mis aga lähemalt eritelles ometi näitab, kuis õieti kinni ollakse kõige tänapäisemas olevikus, selles lõbusas tühjas-tühjas ja odavas algupärasuses. Teiselt poolt võime nii tegevas kirjanduses kui arvustuses ikka uuesti ja uuesti näha kirjandusliku kunsti edulikkuse püüdu ainult selles, et võimalikult edumeelseid mõtteid propageeritakse ja ajakohaseid aineid käsitletakse. Kuid ka see abinõu on naiiv, liiategi et seda laadi kirjandus kunstiliselt on tihti just iseäranis vanameelne, edene-
matu ja ajast jäänud, vastates ainult nende maitseid, keda vali eluvõitlus esteetiliselt nagu muidugi võimalikult kaua mineviku orjuses on hoidnud.

Inimese mõte ja tundmus on nagu Prometheus oleviku kaljuseina külge needitud, mis ta vaate tulevikku varjab. Võime küll tulevikust unistada ja fantaseerida, kõik revolutsioonid, kogu inimlik edu saab tõuget sarnastest unistustest ja ettekujutustest; kuid kui teatud eesmärgini jõutakse, siis nähtakse alati, et ettekujutus sellest oli hoopis teine ja et seda psühholoogiliselt oli valesti kujutletud. Vangimajas võib kirjutada palavaid vabadusehümne, kuid need on just vangi ja mitte vaba mehe

psüühika dikteeritud. Nõndasama ei või, kui loogiliselt tahame otsustada, kapitalistlikus ajajärgus iial sündida sotsialistlikku esteetikat. Veel enam, meie peame oletama, et praeguses sotsialismi õpetuseski on psühholoogiliselt palju sugemeid, mis ainult kapitalistlikule ajajärgule on omased ja et meie sotsialismi psühholoogiliselt üleüldse ei või ette aimata. Kui see oleks teisiti, siis peaksime jälle oletama miskisugust vaimlist futurismi, raskelt-usutavat võimet oleviku kivimüürist üle vaadata ning võõraste, kaugete aegade psüühikat omandada. Olgem loogilised, ärgem tehkem seda mitte.

Meie ainus püüd olgu olevikuinimese hingeliigutuste, olude ja sündmuste eritlus ning kunstiline põlistamine. Sellepärast võime praegusel silmapilgul rääkida ainult sõjakirjandusest ja väljavaadetest, mis revolutsioon kunstile avab. Kuigi meie ka siin vahemaa ja ajaloolise perspektiivi puudusel võime eksida, siis on meil siin ometi rida ajaloolisi analoogiaid ja tõsiasi, mida võime liigitada ja eritleda ning sel kombel teha miskisuguseid kokkuvõtteid. Kuid niisama vähe, kui võime kindlad olla uute poliitilis-majanduslike murrangute laadis ja jätkuvuses, niisama vähe võime ette aimata seda psühholoogilise esteetilist sisu, mis nad enestega kaasa toovad. Oleks aga omavoliline ja õigustamatu iga esteetiline spekulatsioon, mis ei võta arvesse elu ennast, s. o. ainult realiteeti, kust kõik meie nii töö kui unistuse viljad võrsuvad.

2.

On tõsiasi, et ükski sõda kirjandusse ja kunstisse elustavalt ei ole mõjunud. On sõrmil loetud need harvad kunstiväärtuslikud teosed, mis sõja otsekohesel mõjul on sündinud. Sõda ise on midagi läbi ja läbi toorest, maist, ebaesteetilist, et iial kunstilist loomistungi võiks äratada. Ta ei ole seda mitte ükski nüüd, ta on olnud seda ikka, ta on olnud seda ka siis, kui ei tuntud praeguseid tapamasinaid ja gaasi-kallaletungimisi, mis sõjalt viimase romantilise hülge ja isikliku kangelasteo au-kuma on võtnud. Ja kui ka mõni harv sõja mõjul sündinud kunstiteos on olemas, nagu näit. Goya kuulsad joonistused, siis jutlustavad need just sõja vastu, paljastades seda toorust ja mõttetust, mida pakub iga sõda, isegi sõda isamaa ja vabaduse eest. Sõja ilu ja romantikat on nähtud alati alles siis, kui tema koledused on unustatud, kui on astunud sõjaaja tundmuste ja mõtete piirkonnast ammu välja ning tuntud rahuaja ühiskondliku verekeeru igavust. Siis hak-

kavad kristalliseeruma ajaloolised mälestused plastilisteks piltideks ja ammu üleelatud kirgede lõõm äratab loovas vaimus uuesti vastukaja, millel küll ei ole midagi ühist selle toore tõsiasjaga, mis nende lähtekohaks on olnud. Nõnda on aastakümneid ja aastasadu pärast kujutatavaid ajajärke sündinud Homerose ja Tolstoi sõjaeeposed.

Sõja negatiivset mõju vaimuella võime iseäranis praeguse maailmasõja ajal tähele panna. Missugune vaimline lilleaed, kunstide ja teaduste triiphoone oli Euroopa enne selle suure palangu süttimist. Võib olla, see oli haiglane palavik, mis rahvaid looma sundis; võib olla, oli valitsev kunstivool ebarahvalik ja käsitamatu suurtele hulkadele; kuid see oli igatahes silmipimestav oma rikkuse ja lopsakusega. Mis on sellest nüüd järele jäänud? Mitte üksi ei ole lillelised luhad põletatud pruuniks mürgiste gaasidega, vaid niisama on mürgitatud see maailm, milles inimkonna kõrgemad loomisannid avaldusid: teadused, kunstid ja kirjandus. Võib olla, ei ole asjaolu nii kohutav meie lähimate naabrite venelaste juures, seda enam aga neis mais, kus sõda on olnud tõesti kogu rahva asi, s. o. Saksa-, Prantsus- ja hilisemal ajal ka Inglismaal. Neis riikides on ligi kolm aastat läbi valitsenud üksi rahvusliku kroonukirjanduse vool, mis on ajanud ainult sõja asja, külvanud viha ja mürki vaenlaste vastu ning pakatanud oma meeste kangelastegude ülistusest. Missugune verejanu ja vägivalla ülemlaul on iseäranis Prantsuse ja Saksa kirjandussõja esimestel aastatel! See on tagurluse, kirikluse, rahvusliku upsakuse ja isamaalise hooplemise läkastav bacchanaal, kus näib ununevat vähemgi sallivuse ja relatiivsuse mõiste ja valitsevat üksi gaasi-kallaletungimise hullumeelsus. Kõige sümpaatilisemadki nimed on end selles kompromitteerinud ja igaveseks ajaks tunduva osa omast lugupidamisest kaotanud. Mõökade möllus vaikivad kandleid, öeldi muiste. Suurtüki mürinas kriiskavad „kandleid“, võime öelda nüüd. On nimelt tähele pandud, et ilukirjandust ja kunste niisama sõjaagitatsiooni ja enesereklaami jaoks võib kasutada nagu ajakirjandust ning ajalugu. Ja sellepärast ei ole „kandleid“ sõjaajal sugugi mitte vaikinud, vaid, just selle vastu, neisse on löödud rāpaka diplomaadi ja toore undervitsi hooga üle kogu maailma. Romaanide ja luuletuskogudega on niisama sõda peetud nagu müüsite ja kuulipildujatega, tindist on lehk tõusnud, mis kõik võimalikud mürgigaasid võidab.

Kui selle üleüldise ässituse ja kahjurõõmu koori keskel mõni üksik hāāl inimsust ja verevalamise hullust on

usaldanud meele tuletada, siis ei ole selle surnuks trampimiseks igatahes mitte jalgadest puudus olnud. Nõnda on pidanud näit. Prantsuse kirjanik Romain Rolland ja Saksa kirjanik Stilgebauer oma kodumaalt lahkuma, nagu rahvavaenlased ja isamaa äraandjad. Isegi erapooletuile on peale surutud sedasama rahvuslikku vihavaenu, — nii-palju kui selles üleilmlikus õnnetuses üleüldse on erapooletuid. Igaüks teab, mis praeguse Euroopa vaimuvabadus võlgneb Georg Brandesele, iseäranis aga teame, kuis Brandese hääl juba aastakümneid Venemaa läpases õhkkonnas vabaduse ja kultuuri hinge elus on aidanud hoida. Kuid tarvis oli Brandesel ainult kirjutus avaldada, kus võimalikult erapooletult seisukorra meeletust kujutas, et isegi Vene n. n. vabameelsed lehed äkki leidsid, et Brandes pole muud kui armetu plagiaator ja scharlataan. Ainult sotsialistlik ajakirjandus on püüdnud seal, kus see võimalik, ettevaatlikult näidata, et see toores verepulm sugugi mitte ei ole „rahvuslik asi“, vaid et suurtesse hulka-desse järjekindlalt vihamürki villitakse ja kohutavat maskeraadi mängitakse, et siis selles mudases vees hea oleks kalu püüda.

Inimlik kultuur on sõja läbi parandamatut kahju saanud. Ja peab ainult imestama, et veel neid leidub, kes sõja „tõuteryendavast“ ning „ülesehitavast“ mõjust võivad kõnelda. „Õhku on puhastatud“, tõsi, kuid seda on tehtud mürgiste gaasidega. Mitte üksi, et peaaegu midagi väärtuslikku ei ole loodud, kuid endistestki kultuuriväärtustest on hiiglaosad ära hävitatud. Tuletagem meele neid noori langenuid, kelle võimalikku osa tuleviku tööpõllul keegi ei suuda ära hinnata: kirjanikka, kunstnikka, teadlasi. Ja tuletagem meele rüüstatud muuseumi, raamatukogusid ning arhitektuurilisi kunstteoseid, mille nimed siit peale ainult veel kunstiajaloo elavad. Tõepoolest, meie ajal ei ole õigust kõnelda halvaks-panevalt hunnidest ning vandaalidest!

Peaaegu niisama vaene nagu sõda, on olnud kirjandusliku ja kunstilise viljakuse poolest iga revolutsiooni ajajärk. Kuid meie lepime selle tõsiasjaga teadmises, et revolutsioonid, nii kohutavad kui nad ka on, just tuleviku kultuuri ja vaimlise tootamise vabaduse nimel on tarvilikud ning ilmtingimatud. Revolutsioon on iseenesest hävitav nähtus, kuid ikka sagedamini ja sagedamini näeme, kuis revolutsioonid oma anarhilise ning toore iseloomu kaotavad. Kui veel Prantsuse Kommuuni ajal rahvas Louvre'i muuseumi põlema tahtis panna, siis ei võinud nüüd kel-

lelgi Eremitage'i pärast olla seda hirmu. Selle vastu, on hoitud iseäralise hoolega losse ja kirikuid nagu natsiooni kunstivarandusi, mida ei tohi kergemeelselt pillata.

Kuid revolutsiooniga ei ole kunagi olnud kohane silmapilk uute väärtuslike kunstteoste sünnitamiseks. Liig väljapoole on pöördud ühiskonna energia, liig päeva-ülesannetele on ta pühendatud, et veel esteetiliseks tegevuseks jätkuda. Revolutsioon on kokkuhoidmise ja jõupingutuse küsimus. Oleks liig aeglane ja liig palju tuleks maksma poliitiline agitatsioon, mida peetaks sinfooniatega või arhitektuuriliste kunstteoste abil. Liiategi ei oleks mõned kunstiharud juba oma loomu poolest sarnased, et just need ringkonnad, kes revolutsiooni kannavad, ilma kohase eelhariduseta nende mõju võiksid vastu võtta. Saame koguni neistki aru, kes igasugust esteetilist tegevust vastustavad, seda kodanlikeks ja tagurlikeks pidades. See poolendab igatahes energiat ja takistab päeva-ülesande täitmist kõige hoo ning andumusega. Revolutsioon on psüühilise ökonomia küsimus. Peab taguma rauda, kuni see on kuum, taguma järelejätmata ja vahetpidamata. See ei ole üleüldse mitte raamat, mis revolutsiooni ajal mõjub, kõnelemata maalist, kujust või uuest orkestriteosest. See on ajaleht, pilkepilt, lendleht, paroodia, pamflett, käsitsi trükitud üleskutse, soolane rahvanali, mis suust suhu käib, või uus rahvalik lauluviis, mis silmapilk kõigile saab omaks ja hulkade südametukse rütmi tõlgib. Kõige kaunimana saavutusena on sellelt alalt „Marseljees“, kõigi revolutsioonide ülemlaul, uhkem ning kunstiväärtuslikum kui ükski teine rahvushümn.

See revolutsioonija kunstivaesus ei ole piiratud ainult poliitilise pöörangu lühikese silmapilguga. See ulatab aastate kaupa ette ja taha. See annab tunnistust poliitilisest ja kultuurilisest õhuvaesusest, mis valitseb enne iga revolutsiooni. Ja see peegeldab seda hirmuäratavat närvi ning tundmuste nürinemist, mis järgneb paratamatult igale vähegi väljapaistvamale revolutsioonile. Prantsuse kunsti ja kirjanduse ajaloos langeb tervini paarikümneaastane ikalduseaeg ühte revolutsiooniliste murrangute ajajärguga üleminevase aastasaja lõpus. See oli ajajärk, mil valitses uut laadi kroonukirjandus, kuningas Demose õueluule. Tahes või tahtmata, kuid olud sunnivad kirgliku erakonna-võitluse ajal peale sarnase ühekülgsuse. Selle poolest ei läinud kõikvõimulise konvendi diktatuur sugugi lahku Napoleoni türanniast. See kirjanduslik isamaakaitsemise kohustus on pikapeale väga ebatänuväär, kitsas ja

õhuvahe ala. On huvitav, et isegi revolutsiooni tormist eemal olevad vaimud selle peadpöörivas kaleidoskoobis enesele vaatluspunkti ega ajahingele esteetilist avalduskuju ei leia. Teame ju, et näit. isegi niisuguse avara vaimu jaoks nagu Goethe Prantsuse suurt revolutsiooni peaaegu olemas ei olnud. Ja on tarvis tõesti üleloomulikku revolutsiooni palangut rinnas, et luua sarnane demagoogi ja diktaatori ülistus, nagu Beethoveni „Sinfonia eroica“, mis alguses oli pühendatud „esimese konsuli“ kanglastegudele.

Suuremal määral kui vahest üheski muus revolutsioonis, tuleb see esteetilise loomisviljakuse nõrkus ilmsi praegu Venemaal. See on paatosevaene ja ebaromantiline revolutsioon, mille oleme läbi elanud. Ta on liig kaua väldanud, et viimaks, kui ometi õnnestas, endist naiviteeti ja kirge, mis paatost ning romantikat eeldab, enam küllalt ei leidu. Lisaks lamab nii enne kui pärast revolutsiooni kõigi teadvuses sõja masendav luupainaja, mis mõtted ja tundmused maani muljub ning silmapilgukski täielikult illusioonidele ei luba anduda. Meie vaim on kolme aasta jooksul ära näljutatud nagu kehagi. Ta ei suuda end suurteks liigutusiks pingutada. Ta kahtleb, sest kõik ta ümber on kahtlane ja vankuv. Kuid ilma romantiliste illusioonideta on revolutsiooni kajastus kirjanduses vase kumin, mis ei liiguta. Nõnda ei ole Vene revolutsioon siamaale sünnitanud ühtki hingepalangust kantud raamatut, luuletust ega laulu. Ta ei ole äratanud ellu isegi revolutsioonidele nii iseloomulist pilkelehtede uputust, mida nägime 1905. aastal. Isegi väärtuslikka kõnesid on peetud vähe, ja Ajutise Valitsuse üleskutsed on loiid, paljusõnalised ning stiilinõrgad.

Kuid mis Vene kirjandus praegusel silmapilgul jääb võlgu, tasub igatahes tema rikas ajalugu. See kirjandus on olnud revolutsiooniline kõige laiemas mõttes. Ta on juba aastasaja läbi süvendanud kultuuri, organiseerinud rahva tundeilma ja kuulutanud kirge ideaalide nimel. Selles mõttes on olnud revolutsionäärid kõik selle maa suured vaimud Puschkinist ja Gogolist kuni Dostojevski, Turgenjevi ning Tolstoini. On huvitav, et kesk haridusest haiget ja ülikultuurilist Euroopat just orjaline Venemaa see on, kes ometi nii intellektuaalse mõtte kui rahvamehe sügava elutunde kõige kõrgemale kandvad eeskujud on võinud anda. Kui peame revolutsiooni suureks vabanemise ja puhastuse tuleks, siis on Vene kirjandus suurel määral revolutsiooniline. Ja seda mitte ainult ainete ja teadlikkude sihtide poolest, vaid kogu oma kõlblise ja esteetilise koos-

seisuga, mis tihtipeale on kauge olnud igasugusest eeskavalisest poliitikaajamisest. Ning sellepärast mõistame põhjust, miks viimaste aastakümnete jooksul Vene romaan ja draama oma võidukäiku läbi ilma on teinud, kandes kõigile poole inimsuse tunde ning küdeva mässu tulukest.

3.

Mis võib Eesti kirjandus sellel alal näidata? Kord ütles Prantsuse revolutsiooni lauliku Béranger' advokaat kohtu kaitsekõnes, et Prantsusmaal luule ikka isevalitsust on taltsutanud, nõnda et tema kaitsealune miskit maa kommetest kõrvale põikavat kuritegu pole korda saatnud. Kas võime ka Eesti kirjanduse kohta seda öelda?

Kahjuks võib meie vastus olla kõige eitavamalt laadi.

Mitte üksi, et meie vanem kirjandus ei pajata küdevast revolutsioonivaimustusest, vaid see on olnud kõigiti alalhoidlik ja orjameelne. Tõsi, välistel oludel oleks tal võimata olnud käremeelsust avaldada, kuid orjameelsusele ei oleks teda ka keegi võinud sundida. Meie ärkamisaja poliitiline eeskava oli kokku võetud kolmes sõnas: keiser, usk ja isamaa, nagu Gustav Suits meie mineviku väljavaateid valgustades on toonitanud. See oli kroonu lipukiri, mida meie sõjaväelised ja kodanlikud nekrudid aastakümneid laulsid:

Keiser, usk ja isamaa
Kui kutsuvad meid sõdima,
Sliis astkem ette rõõmuga:
Hurraa, hurraa, hurraa!

See hurraa-vaimustus andis tooni kogu ajajärgule ega leidnud miskisugust vastukaalu. Selle kantud olid lugematud kiituslaulud Aleksandritele ja Nikolaidele. Neis ülistati „vabastajat“ keisrit, kes ise oma orjade eest võttis riigilt 45 miljoni „kahjutasu“. Neis kumardati maani kroonitud hullude, joomarite ja sajanaisepidajate ees. Kuid mis iseäranis pööriv, on asjaolu, et see oli täiesti vabatahtlik ja aateline orjameelsus. Seda harrastati nagu rahvuslikku voorust omast algatusest, sunduseta ja omakaspüüdet. Neil värsidel ei olnud vähematki eesmärgi-kohast mõju, sest kroonikandjad, kellele need olid määratud, ei saanud neist iial teadagi. Nad ei toonud ka laulikutele enestele midagi sisse, sest neid polnud keegi tellinud. Sellest truualamlusest pajatavad Jannseni, Weske, Adam Petersoni ja Ado Reinwaldi „priiuse“-laulud. Selle tähe all tehti tookord „Eesti poliitikat“ Jannseni ja Jakobsoni

poolt. Meie ajalugu, niipalju kui selle kirjutamisega tegemist tehti, hõõgus seda vingu. Seda näeme ka meie vanemate kunstnikkude visas püüdes omi keisri-herrade pilte ja kujusid vägisi õuele pakkuda, mispuhul mõned neist võistluse pärast eluajaks riidu läksid. Miskisuguseid vastupoolseid nähtusi ei või meie oma avaliku vaimuelu vanemas ajaloos tähele panna. Jumala ja saksa vastu usaldati hakata, kuid mitte kunagi selle riigivõimu vastu, kes kiriklikku pimedust ja majanduslikku viletsust üleval hoidis. Mitte üksi, et meeleehteisse jõudnud rahva mässudele kirjanduses keegi kaasa ei tunnud, vaid see kirjandus manitses võistu õpetajatega veel oma poolt sõnakuulmisele. Tuletagem meeles isa Jannseni ajalehe kirjutusi Maltsveti rahutuste puhul. Kõige kõrgemale tipule tõusis see orjameelsuse-õpetus aga Ado Grenzsteini poliitilistes kirjutustes, otse klassilikku selgust saavutades. Nõnda kirjutab ta „Eesti küsimuses“:

„Ilmuks mul ingel unes ja kannaks paremas käes meie rahva praegust riiklikku seisukorda, pahemas käes kõiki teisi valitsuse vormisid, ma suuteleksin ta paremat kätt ja paluksin Jumalat, et ta seda ingli kätt põlvest põlve meie pea kohal hoiaks.

„Meie rahval on oma põlise raudvara kõrval ka jäädav kuldvara, ja see on tema Keiser. Nii kaua ja nii palju kui Tema meid kaitseb, oleme kaitsetud. Tema armu vääriline olla — meie esimene püüd.

„Keisritruudus on meie kõikide, eestlaste, sakslaste ja teiste, esimene ja viimane, aga mitte ainus asi, sest riiklik elu nõuab truuduse kõrval veel palju muud, mille täitmise riigivalitsejale rõõmu teeb ja mille täitmata jätmise teda kurvastab.“

Ehk natuke edasi:

„Soome sild, millest Eesti luuletused meile laulavad, on valmis, ja see on soomlaste ja eestlaste Isevalitseja, Vene Keiser. See poliitika sild on põline ja suudab neid rahvaid kanda ja edasi aidata. Laulgem temale ja lootkem tema peale. Muud silda ei ole meil olemas ega tulemas.“

Sarnase idamaise orjameelsuse vaimus räägiti meil aja-järgul, mil riigivõimu ja majasteedi heatahtluse kohta enam miskisuguseid illusioone ei võinud olla! Nii räägiti kõige metsikuma venetuse ja tagurluse hooajal! Ja nii rääkis inimene, kes mitukümmend aastat poliitikaga tegemist teinud ning Lääne-Euroopa poliitilisi olusid oma silmaga näinud!

Sellel mustal tagaseinal paistavad meile iseäranis sümpaatilistena need harvad, kes omi lauliku põlvi Paali

ees ei painutanud, või kui seda tegid, siis ometi mõõtu ja piiri pidades. Nagu ikka, nii paistab ka siin üks pea meie mineviku kirjanduse ajaloos kõigist üle: Fr. R. Kreutzwald. Ta ei olnud ise poliitikamees, kuid tal oli enam poliitilist läbinägevust kui ühelgi meie ametipoliitikamehel. Tema oli see, kes vähemalt erakirjaski usaldas protesteerida meie toleaegsete Peterburi „patriootide“ vastu. Nõnda kirjutas ta Koidulale: „Tohime meie... seda mõnusaks kiita, mis mõningad halbid Peterburis jändavad, kelle lühikene vaatus ei jõua nägema, mis kahju nemad teevad, kuid meid lambakarja viisil vägise ühe armetuma lihuniku kätte tahavad müüa!“ Kreutzwald oli see, kes, nüüd just viiskümmend aastat tagasi, enne venestuse algust kaugelenägevalt ette kuulutas: „Kui oodetud ja loodetud uus Aleksandri kool ükskord jalule peaks tõusma, ei jõua mina temalt muud oodata, kui ühte uut veskit, miska meie terad Vene jahuks saavad jahvatatud.“ Ning, lõppeks, Kreutzwald oli see, kes ajajärgul, mis praegusest lõpmata erines, ometi seda soovi usaldas avaldada, et Eesti rahvas mitte Saksa laias jões või Vene ääretus vetekogus ei upuks, vaid meie oma rahvuslik allikas kord sulisema hakkaks. See oli esimese Eesti autonomisti ja iseseisvuselase hääl. Seda sümpaatilisem on see, et teame, kui kahtlev ja pessimistlik oli Kreutzwald üleüldse oma rahva saatuse kohta.

Muidu aga on meil tegu aastakümneid eeskujuliste optimistide või pisarsilmiste rahvusliste unistajatega, kellel polnud vähematki teadvust nii rahvuse kui rahva tõelisest olevikust ning sellega ka tulevikust. Alles aastasaja lõpus esines kirjanikkude ja seltskonnategelaste rühm, kes meie ühiskondlikule mõttele jälle miskisuguseid juhtivaid sihte leidis. Kõne on meie realistlikust kirjandusevoolust, mille edustajaina tunneme Eduard Wildet ja Ernst Petersoni. Seisukord oli vaheajal muutunud, väikekodanluse rahvuslik liikumine oma teravuse kaotanud, ja mõlemad autorid pöördusid loomusunnil nende kihtide poole, kes siitpeale olid kutsutud edumeelsuse lippu kandma. Sarnastena kihtidena olid aga linna ja maa töölised, varanduseta inimesed, maata mehed ja intelligents. Eesalal ei olnud enam rahvus, vaid rahvas. Ja siit peale alles võib enese alguse lugeda revolutsiooniline kirjandus Eestis, s. o. kirjandus, mis oma vaimu poolest läks põhjalikult lahku eelmiste ajajärkude truualamliste tundmuse, hurraa-patriotismi ning leigete kokkulepete kuulutamisest jumala ja inimese, isevalitsuse ja rahva, rikkuse ning vaesuse vahel.

Kõik meie teame, missugune tähtsus on olnud just Wildel ja Petersonil nende kompromisside paljastamises, liiategi ajajärgul, mil ajakirjandus veel midagi ei võinud ega osanud sellel alal teha. Meie teame, missuguseid pöördepunkte tähendavad raamatud nagu „Külmale maale“ ja „Mahtra sõda“, või „Paised“ ning „Rahva-valgustaja“. Kui ka nende autorid õige tooni leidmises vahel eksisid, siht oli neil aga alati selge.

Sellest ajast saadik on revolutsiooni mõte meil palju süvenenud. Õieti on juba 1905. aastast peale kogu meie rahvas omandanud need mõtted ja tundmused, mis poliitiliseks revolutsiooniks lähevad tarvis. Meie rahva rõhuv enamus on olnud tollest aastast peale revolutsiooni poolt, ja iga algeline revolutsiooni kasulikkuse selgitamine oli õieti üleliigne. Veel kohatum oleks praegu leppida endiste käremeelsete, kuid nii odavaks läinud hüüdsõnadega, ilma et neid püütaks süvendada. Kui nõume väärtuste ümberhindamist poliitikas ja majanduslikus elus, siis jätkakem revolutsiooni süvendamist ka kõigil vaimuelu aladel. Revolutsiooniline agitatsioon peab muutuma kultuuriliseks klassiteadlikuks poliitikaajamiseks ja revolutsiooniline kirjandus esteetilisi väärtusi loovaks nähtuseks. Vastasel korral on meil karta ühel kohal tammumist. Veel enam, et revolutsioonilised kired äärmiselt on pingul, organiseeriv ja süvendav mõte aga puudub, siis peame ootama poliitilist ning vaimlist anarhiat.

Revolutsioon on niisama kultuuripinna mõõdupuu nagu iga muu ühiskondlik nähtus. Prantsusmaal oli Prantsuse, Hiinamaal Hiina ja Venemaal Vene „stiili“ revolutsioon. Inglise tööline ei paneks kahtlemata iial mitte sel kombel riigipööret toime kui Hiina kuli. Ja kui meie erandlikult ei või rääkida „Eesti revolutsioonist“, siis ainult sellepärast, et pika majandusliku ja vaimlise venestamisejärgu järele meie ja Vene poliitilised ning majanduslikud interessed õieti lähedale on kokku surutud. Kuid kultuurilis-psüholoogilised vahed on kahtlemata olemas, niisama nagu on olemas vahed tõugude vahel, mida mõnekümne-aastane kokkusulatus kuigi suurel määral ei ole suutnud peita. Kirjaoskava, ajalehti-lugeva ja vähemalt oma herraste ja vaimulikkude kaudu Lääne-Euroopaga miskisuguses ühenduses oleva rahva seisukoht revolutsiooni ja riigikorra vastu on hoopis teistsugune kui on seda alamal kultuuripinnal oleva rahva oma. Ka kõige algelisemgi haridus juhib taltsutades ja süvendades pinnalt sisu poole.

Seda kõike peab arvesse võtma ilukirjanik ja psüho-
loog, kes revolutsiooni-aegse hingeelu eritlusega tahab
tegemist teha. Asi ise võib olla sama, kuid sõna, millega
seda öeldakse, ja liigutus, mis sõnaga kaasas käib, ei ole
iial kahe rahva juures sama. Nagu kõike muud, nii ei
või ka revolutsiooni psüühikat tõlkida, ilma et see oma
ehtsust ei kaotaks. Meil on aga suurelt osalt seda püütud
teha, hoolimata sellest, et meie tõuliselt slaavlastest eri-
neme ja et meie suurtööstuse proletariaat, nagu revolutsiooni
kandev jõud, õieti on veel väiksearvuline. Sarnane
seisukord viib poliitikas liigpingutusele ja eraldumisele
omast kõlapõhjust, kirjanduses on see aga kunstiväärtuseta
tendentsi, väärapaotose ja revolutsioonilise simulatsiooni
allikas.

Ei või salata, et meie kirjanduses viimane pahe juba
kaua aega on lokanud. Mõistame küll põhjusi, miks see on
sündinud, kuid sellest hoolimata ei või seda loomulikuks
nähtuseks pidada. Kirjanik on olnud teadlik omas revolutsioonilises
idees, kuid teda on reaalelus ümbritsenud liig loid, väikekodaanlik,
mitteproletaarlik õhkkond. Sellepärast ei ole ta isiklikult kokku
puutunud revolutsiooni psüühikaga, ta ei ole olnud selle tormist ja
tungist kantud, ta on elanud revolutsioonile peaga ja mitte südamega.
Tagajärjeks on see, et ta on kirjutanud poliitilise partei
päevakajasid ja mitte loonud kunstiteoseid, mis oma sise-
mise olemuse poolest on intuitsiooni tooted. Teiselt
poolt on ta tihtipeale olnud just halb kirjanik, ei ole
üleüldse mitte kirjanik, vaid inimene, kes ainult juhuslikult
sule kätte on võtnud, et heale asjale kaasa aidata. Ja nõnda on
tema kirjutused lisaks olnud veel halvad poliitilise partei
päevakajad, vaimuvaesed, tuimad ja tõmbid. Selle väite
tunnistuseks on peaaegu kõik meie tööliste ilukirjandus,
albumid ja ajalehtede joonealused, kõik need sentimentaalsed
jõulujutud proletariaadi elust, halvad paroodiad õpetajate,
parunite ja kodanlaste kohta ning revolutsioonilised
vemmelveärsid, mis erandita seisavad väljaspool kirjandust.
Iseäranis piinlik, et ka kõik revolutsiooni laulud, mida
igapäev pidulikkudel puhkudel tarvitatakse, on üleüldiselt
halvasti ja maitsevastaselt tõlgitud, nii et esteetiliste
nõuetega inimest otse haavavad.

Kõigest sellest võime järeldada: esiteks, et kirjanik
ainult siis ehtsalt võib mõjuda, kui ta võltsimatult enese
temperamenti ja oma ümbruse psüühikat peegeldab; ja
teiseks, et tema teostel ainult siis võib väärtust olla, kui
ta oma ajajärgu üleüldise kirjandusliku kultuuri kõrgusel

seisab. Simulatsiooni on maailmas nii palju, mood hakkab nii kergesti külge. Nagu rahvusliku ärkamise ajajärgul rahvuslikka salmikuid, nii sepitsetakse nüüd revolutsiooni- laule summa kaupa. Kuid ärgem laskem end petta: edu- meelne mõte ei muuda vemmelmvärssi veel kunstteoseks. Ja teiselt poolt: luuleteos, mis just otsekohe ühiskondlikku agitatsiooni ei aja, ei tarvitse sellega veel tagurline olla. Selle vaatekoha selgitamine nii teoorias kui praktikas on olnud selle kirjanikupõlve ülesanne, kes pärast realistlikku kooli meil on tegev olnud. Olgu tema enese toodangu väärtus revolutsiooni vaatekohalt missugune tahes, kuid ta on igatahes loonud eeldused kirjanduse jaoks, mis tulevikus meie ühiskonda kõigi ta kurbmängude ja idüllidega suudab peegeldada. Temas on süvendunud tõulise omapärasuse ja kasvanud euroopalise oskuse nõue. Kui soovitakse, et revolutsiooniline kirjandus oleks üleüldse kirjandus, s. o. esteetiline nähtus, siis ei võida ignoreerida seda kirjandusevoolu, millest on kõne. Ja meie näemegi, kuid meie esimene revolutsiooniline kirjanik Eduard Wilde osalt oma ette, osalt mõjusid vastu võttes just sellesama edennemistee on läbi käinud, mis tema nooremad kaasaeglasedki. Ta ühendab minevikku tulevikuga, olles praegusel silmapilgul meile kõigile, nii töölistele kui kodanlastele, nii noortele kui vanadele see kirjanik, kes on õigustatud rahvuskirjaniku auväärt nime kandma.

Esteetilised tõesed on niisama isikukohased ja relatiivsed nagu kõik meie tõekspided. Neis on palju sarnast, mis on tingitud ajajärgu, koha ja isiku kitsaste piiridega. See teadvus peaks meile õpetama sallivust mitte üksi võõraste mõtete, vaid ka võõraste iluõistete vastu. Meie usume kollektivistliku hingeelu kasvamist selle järele, kuid kollektivistlik sotsiaalne elu areneb, kuid on selge, et kui ka isiklik ettevõtlik tööstuses kaob, siis vaimlikus tootamises ometi jääb. Kahtlemata, inimkond läheneb kord ajajärgule, mil kirjandusesünd sarnaneb endise rahvaluule sünnile; kuid on ammu näidatud, et ka rahvaluules isiklik loomismoment sugugi ei puudu. Mineviku vaimuelu oli kogu rahval ühte viisi primitiivne, tuleviku vaimuelu peab olema kogu rahval ühte viisi mitmekülgne. Kuid seda oletades peame oletama ka kirjanduse ja kunsti alal annete esilepuhkemist, mis oma individuaalse mitmekülg- susega meile niisama üllatavad näivad, nagu see ühiskondlik ajajärk, mis niisuguste annete sündi ning arenemist kord tulevikus võimaldab.

Friedebert Tuglas.

Vendad Röö

Iliase esimene lugu.

Taud. Viha.

Laula, oh jumalatar, Peeleidi Achillese viha
Hullu, mis tuhandid ohtusid achailastele saatis,
Paljugi vägevid hingesid Haadesse lähetas alla,
Kangelaste, ja ise nad küünitas koertele saagiks,
Kaarnule kõigile — nõnda sai Zeusi tahtmine täide —
Siis kui esimest korda nad lahkusid, tülisse mindud,
Väemeeste valdjas Atreides ja jumalavõrdne Achilles

Kes siis jumalist kihutas mõlemad võitlema tülis?
Leeto ja Zeusi poeg, tema pahandus kuninga vasta,
Tõve ta tõstatas paha kesk leeri, et vaibusid rahvad,
Sellepärast, miks teotanud Chrysest, ta teenijat pappi,
Oli Atreides. See tuli nüüd lunama enese tütart
Achaia kiireile laevule, kaasas seks päratud tasud,
Taludes käsil Apolloni tabaja loorberioksi
Kuldase saua ümber; ja palus achailasi kõiki,
Kõige küll enam Atreidisid mõlemid, rahvaste juhte.

Teie, Atreidid ja muud achailased ilusasäärsed,
Teile nüüd jumalad andku, kes ülal Olympose hooneis,
Hävita Priami linn, hästi tagasi purjeta koju;
Mulle mu tütar taas armas te andke nüüd tasude vasta,
Pelates kaugeletabajat, Zeusi poega, Apollot.

Siis kõik muud küll achailased nõudsid heaks kiites
Hardana papigi kartmist ja tasude võtmistki vasta.
Kuid ei taibunud seks Agamemnon Atreidese süda,
Vaid tema saatis ta häbiga, lausudes tugeva sõna:
„Et ma sind, vanamees, õõnsate laevade juures ei taba,
Ehk nüüd viibivat ehk ka eespidi tulevat jälle!

Ei sind siis aita, tõtt ütlen, ei sau ega jumala loorber!
Tütart ei lase ma mitte, jah enne kui vanus ta pärib,
Argosemaal meie kijas, kus, enese isamaast kaugel,
Kangaspuid ringides kujub ja ühtlasi aset ka jagab.
Mine nüüd, ära mind ärrita, katsu, et tervena pääsed!“

Nõnda ta lausus. Ja vanamees ehmatas, kuuliski sõna.
Läks vait pikuti rannaäärt palju loiskiva mere;
Palju siis härrastas minnes ja palvetas valjusti vanus
Valdja Apolloni poole; ta sünnitas kaharjuus Leeto:

„Kuule mind, Hõbedavibune, kes sina Chryset nüüd

[ringid,
Killat ka püha, ja Tenedost võimsana valitses väega,
Smintheus! eks mina ehitand sinule hiilgava templi,
Või küll sulle siis põletand rammusad kintsud

Valitud veiste ja kitsede ; nüüd sina täida mu soovid :
Tasugu danalased mu pisarad ära su nooltel.“

Nõnda ta lausus paludes, teda taas kuulis siis Phoibos
[Apollon.

Läks Olympose harjadelt, vihale süttinud süda,
Õlgadel taludes vibu ja noolkoda suletud ringi.
Kõlisis heledalt nooled siis vihale süttinu õlal,
Kuna ta edasi liikus, — ta läks nagu pilkane ööse.
Istus siis eemale laevadest, minema lähetas noole ;
Hirmsana sedamaid kõlksatus helises hõbesest vibust.
Muul-looma esite laskis ta, samuti väledad koerad,
Sedamaid endile noole ta vihava minema saatis, .
Tabas, ja alati kooljate riidad siis põlesid hulge.

Üheksa päeva kesk väge ju lendasid jumala nooled.
Kümnendal kokku nõu pidama kutsus siis rahva Achilles,
Sest selle pani ta südame valvakakäsine Heere ;
Haletses tema ju danalasi, kui nägi neid koolvat.
Kui nad ju valgunud kokku ja täide siis kogunud saivad,
Esile astus ja lausus Achilles väledajalgne :

„Arvan, Atreides, me varsi küll sõidame, eksides jälle,
Tagasimineku teele, kui ainult me pääseme surmast ;
Aga eks pärigem kellelki ohvripapilt ehk teadjalt
Ehk ka sellelt, kes seletab uned, need tulevad Zeusilt,
Kes meile ütleb, miks viha peab vägevat Phoibos Apollon.
Kas ta on töotuse tõttu ehk pahane, või hekatombi,
Või ta ehk ihaldab tallede, valitud kitsede lõhna
Ohvriks taas saada, et käänaks meist kõrvale taudi.“

Nii siis lausutud, istus ta maha ja esile astus
Kalchas Thestorides, to lindude vaatleja paras,
Milline teadis, mis on ja mis tuleb ja mis oli olnud,
Kes ka achailaste alused juhatas Hiose alla,
Prohveti taiuga, mis oli änganud Phoibos Apollon.
See, head nendele soovides, kõneles, rääkis ja ütles :

„Oh Achilles, küll käskisid mind sina, Zeusile armas,
Seleta kaugeletabaja, valdja Apolloni viha.
Tõesti, nüüd sulle ma ütlen : sa luba ja vandega tööta,
Et sa mind kõigiti aidad, kui tarvis on, sõnul ja käsil.
Vihale, usun, küll süttib see mees, kes välitseb väga
Kõiki argeilasi, kelle ka sõna achailased kuulvad.
Vägevam, ometi, kuningas, kui meest halvemat vihkab.
Kui ta ehk viha ka tagasi hoiab selsamalgi päeval,
Ometi vimm teda alati valitseb, et selle päästaks,
Epese rinnus. Sa seleta, kas tahad tõesti mind kaitsta ?“

Temale vastuseks kostis Achilles väledajalgne :
„Julgu üsna ja avalda jumala tähis, mis märkad !

Ei, Apolloni, Zeusi lemmiki väel, keda, Kalchas,
Paludes, avasid danalastele jumala tahte,
Keegi, mu elades, senni kui mina veel maa peale vaatan,
Pane su külge nüüd õõnsatel laevadel raskeid käsi
Kõikidest danalastest, või ka Agamemnoni lausud,
Kes nüüd palju end paremaks muudest achailastest kiidab.“

Ning siis viimati julgus ja kõneles laitmatu teadja:
„Ega ta töötuse pärast nüüd pahanda, ei hekatombi,
Vaid peab viha ta nägija pärast; to teotas Atreides.
Ei tema vallandand tüdart, ei võtnud ka tasusid vasta,
Seepärast hädasid saatnud on tabaja, veelgi saab saatma.
Ega ta enamalt taudigi raskeid keerisid tõrju,
Enne kui isale armsale heledavaatese neitsi
Anname tasuta, enne kui ajame taas hekatombi
Pühale Chrysele; siis ta ehk jõuame lepita jälle.“

Nõnda ta lausus, ja istus siis maha; ent esile astus
Vägev Atreides, avaravalitseja Agamemnon,
Kihvates; suuresti vimmale ümbriti mustavad piiked
Paisusid, silmad taas põlesid üsna kui helendav lõke.
Kalchase otsa ta esite kurjasti vaadates, sõnus:

„Pahade nägija, eal ei mulle sa head sõna lausu,
Ikka on paha su meelele ette kuuluta armas;
Meelsat ei kuidagi lausund sa sõna, ei täide ka saatnud;
Nüüdki kesk danalasi sa, tähisid seletes, sõnud,
Kui oleks seepärast tabaja nendele hädasid saatnud,
Miks mina neitsit Chryseidese tasusid kaunid ei tahtnud
Vasta siis võtta, sest kangesti tahan ma veel teda ennast
Pidada kodu, ma loen ju ta paremaks Klytaimnestrest
Abielusest kaasast, sest sellest ei ole ta halvem
Kasvu, ei kehagi poolest, ei meelele ega nüüd tööle.
Aga ka nii tahan anda ta tagasi, kui see on parem;
Enne küll tahan, et tervena oleks mu rahvas, kui hukas.
Aga te minule and jälle ängake, et mina ükski
Annitumaks argeilaste hulgas ei jääks; see ei sünniksi.
Näete ju kõik seda, et minu and minult mujale läheb.“

Temale vastas seepeale Achilles väledajalgne:

„Aukas Atreides, sa kõikidest kõige küll varandusahnem!
Kuida siis sulle achailased suurmeeled annaksid anni,
Ei enam tea me kusagi lasuvat ühisid varu.
Aga mis linnadest saagina saime, see ammu on jaetud,
Rahvale jälle ei sünni nüüd koguda laialekantut.
Aga sa saada see jumala kätte; achailased saavad
Tasuma kolme ja neljagi võrra, kui Zeus korra Trooja
Tugevamüürise linnuse paljaks laastata annab.“

Temale vastuseks kostis taas valitseja Agamemnon:
 „Ära, nii vahva kui oledki, jumalavõrdne Achilles,
 Meelega peta, ei lähe sa kaudu must ega mind väari.
 Või kas sa tahad, et, enesel and sinul, mina taas muidu
 Istuksin ilma, ja käsid mind anda nüüd sellegi ära?
 Aga kui anni achailased suurmeeled tahavad anda,
 Valides mu oma meelt mööda, et see siis tasukas oleks.
 Aga kui nemad ei anna, siis, uskuge, võtan ma ise
 Vägise sinu ehk Aiase, ehk Odysseusegi anni;
 Viin selle väega, see vihale süttib siis, kellele lähen.
 Aga küll seda me võime ka seleta teist korda jälle.
 Nüüd lass musta taas laeva me veame pühasse merre,
 Sisse siis kogume viljaldi sõudjud, ja siis hekatombi
 Sisse taas paneme, ja Chryseidese ilusapõskse
 Peale ka viime; üks esikuist meestest ses juhtija olgu:
 Aias ehk Idomeneus, ehk jumalaline Odysseus;
 Või sa Peleideski, kõige küll kardetum kõikidest meestest;
 Et nõnda kaugelesattuja lepituks ohvrite kaudu.“

Alt kulmu vaates taas kõneles jalule väle Achilles:
 „Oh sina, häitusse mähitud, alati ahnemeelne!
 Kuida su sõna achailasist heal meelel kuuleb veel ükski,
 Teekonda käies, ehk võideldes vahvasti vaenlase väega!
 Ega ma odadeheitjate troalaste pärast küll tulnud
 Võitlema siia, sest mulle ei ole nad süülised mitte.
 Ei ole ilmas nad röövind mu härgi, ei hobuste karju,
 Ei eal rammusapahkrases Phthiieski, väemeeste toitjas,
 Laastamas käinud ka vilja, sest arvuta palju on vahel
 Metsaga varjatud mägi ja alati kohisev meri.
 Aga su järel me tulime, häbitu mees, et sa koeksid
 Head meelt, hankides au Menelaosele, sarnane koersilm!
 Troalaste vasta: ei arva sa seda, ei hooli küll sellest.
 Juba mu andigi ise sa ähvardad vägise võtta,
 Mis pärast palju ma kandsin, ta andsid achailased mulle;
 Ei ole ealgi mul sinu võrralist andi, kui võtvad
 Troalaste kaunisti asutud linnu achailased ära:
 Vaid kõige enam küll alati möllava tapluse taaka
 Kandvad mu käed; aga, kui sedamaid jälle tehakse jagu,
 On sinu and palju parem, ma, piskugi pidades kalliks,
 Kaugenen laevade juure, kui väsinud võitlemast olen.
 Nüüd läherr tagasi Phthiiesse, palju küll tulusam ongi
 Kodusse purjeta kumeril laevul; ei mina ka arva,
 Et sina, autuna olles, siin küllust ja rikkust ehk kogud!“

Temale vastas seepeale siis väemeeste pea Agamemnon:
 „Põgene aga, kui käseb sind meel, ega sind mina nuru
 Jäämagi enese pärast, mu juure muud ometi jäävad,

Kes mind austama saavad, ja enne muid Zeus nõurikas.
Kõige, mul, vihatum oled sa kuningaist jumalavõrdsist,
Ikka on riid sulle armas, ja taplused nagu ka sõjad!
Kui oled väga sa vägev, siis jumal on jõu sulle annud.
Kodusse siis omil laevul sa mine, ja kaaslasil omil,
Myrmidoonlasi käskima; sinust ei hooligi mina,
Ei pea lugu su vihast, ma ähvardan sind veel nõnda!
Seepärast et Chryseidese võtab mult Phoibos Apollon,
Saadan ta minema siit oma laevaga ja omil mehil.
Aga ma toon Briseidese ilusapõskise, ise
Ilmudes telki, su anni, et siis sina õieti näeksid,
Kui palju enam ma olen kui sina, ja teinegi kardaks
End minu võrraseks pidada, sarnaseks asetes vasta.“

Nõnda ta sõnus, Peleidesel vimmm sugi, sees tema süda
Karusis rinnus siis kaksiti mõteldes nõutlema hakkas:
Kas tema, vaheda mõõga ehk esile tõmmates küljelt,
Üles nad tõstataks kohtadelt, maha Atreidese raiuks,
Või taas taltsutaks südant ja tagasi hoiakski viha.
Senni kui seda ta mõlgutas meeles ja südame põhjas,
Tõmbas ta tupest ju vägeva mõõgagi, aga Atheene
Taevast siis tuli, ta lähetas valvakakäsine Heere,
Mõlemid ühtlasi armastes meeles ja hoolides nendest.
Selja pool seisates haaras see ruugetest juustest Peleidi,
Temale ilmsena üksi, sest muudest ei näind teda keegi.
Imestas väga Achilles, ja pööris end ümber; siis tundis
Pallase Atheenaie; hirmsasti loitsid ta silmad.
Ja teda häälitest kõnega lennused sõnad ta lausus:

„Mispärast aigiseajaja Zeusi tütar taas tulid?
Kas seks, et Agamemnon Atreidese viha ehk näeksid?
Aga ma sinule ütlen, see läheb ka täide, ma usun:
Oma, ta enese, jultunus hukkab küll pea tema hinge!“
Talle taas kostis siis naisjumal heledasilmne Atheene:
„Tulin ma keelma su vaimu, kas sõna ehk kuulda sa võtad,
Taevast, mind saatis sealt naisjumal valvakakäsine Heere,
Mõlemid ühtlasi armastes meeles, ja hoolides nendest.
Aga nüüd lõpeta riid, ära käega mõõka ka tõmba,
Sõnuga võid teda söimata nõnda küll, kuidas meel mõtleb.
Seda ma sinule ütlen, see tõesti saab minema täide:
Ka kord sinule antakse kolmegi võrrased annid
Teotuse tasuks; sa taltsuta ennast ja kuule nüüd sõna!“

Temale vastuseks lausus taas jalule väle Achilles:
„Tarvis on, jumalatar, teie sõna küll pidada meeles,
Kuidas ka täis oleks süda, sest nõnda on ometi parem;
Seda, kes jumalid nõutab, taas väga nad võtavad kuulda.“

Ütles ja hõbesel kahval ta peatas tugeva pihu,
Tagasi tuppe ta pistis taas vägeva mõõga, ei jätnud
Kuulmata Atheenaiegi sõnu, see läks nüüd Olympi,
Aigiseajaja Zeusi kotta, kesk jumalid teisi.

Aga Peleides siis, alustes uuesti, vihavil sõnul
Lausus Atreidese vasta, ei lõpetand veel tema sappi:
„Lakard, kel silmad on peas nagu koeral ja süda on sees
[nagu hirvel,

Eal ei taplusse soomusrüül ehtida rahvaga ühes,
Ei ka luurama minna achailaste peameeste seltsis
Sõandanud sina, see sinule keer juba olevat näikse!
Palju küll mõnusam on keset laia achailaste leeri .
Andisid röövida neilt, kes sinule vaidlevad vasta!
Rahvaste õgija kuningas! Tühisid valitsed mehi!
Või sina oleksid viimist ehk korda, Atreides, küll teotand!
Aga ma sinule ütlen ja vägeva tötuse vannun!
Jah, sellel stseptril, mis enam eal ei lehti, ei oksi
Ajama saa, millal mägile maha ta jätnud on tüve,
Ega taas võrsuma lähe, sest vask on ta laastanud paljaks
Lehist ja koorest; nüüd kannavad aga achailaste pojad
Peos teda kohtumõistjuna, kellele seaduse kätte
Zeus on annud; see olgu nüüd sinule võimukas tötus.
Küll kord Achillese kahju veel tuleb achailaste poege
Kõikide peale, ei neid siis jaks sa, kuidas ka kaebad,
Aidata, siis kui nad hulgana Hektori väemeestetapja
Käe all langevad surses, ja sees sinu hinge siis närib
Tusk, et achailasist kõigegi paremat teotanud oled.“

Niimoodi lausus Peleides ja maha ta stseptri heitis,
Kuldaste nuppude kaunistud, istus siis kohale ise.
Teiselpool suitus Atreides; kuid muude seast Nestor
Mahedasõnune tõusis, pyyllaste kõnemees kõlav,
Kelle küll keele pealt magusad kui mesi vololasid helid.
Tema eel oli ju kaks sugupõlvegi kõnekaid mehi
Närbind, kes enamalt temaga koos olid kasvand ja eland;
Õnnistud Pyyloses nüüd tema valitses kolmate keskel.
Temap siis, head neile soovides, kõneles, rääkis ja ütles:
„Võeh, mis häda on ränkana tulnud Achaiamaa peale!
Küllap nüüd rõõmustab Priamos, samuti Priami pojad,
Muudki küll troalased suuresti hõiskavad enese meeles,
Kui nemad teada kord saavad, et mõlemad riidlete nõnda,
Kes te nüüd olete Danade nõukoo ja vägede üle!
Aga te kuulge mu sõna, te olete nooremad minust,
Ka olen muiste ma seltsinud meestega, kes olid teistki
Paremad; tõesti ka nemad ei kunagi pannud mind halvaks!
Ei ole näinud ma ilmaski sarnasid mehi, ei näe ka,

Kui Peirithoos oli, ja Dryaski, rahvaste karjus,
Ja Kaineas, Eksadios ja Polypheemoski vägev
Ning Theseuski Ageides, kes jumala sarnane oli.
Kõige nüüd võimsamad olid nad meestest, kes maa peal
[on kasvand;

Kõige nad võimsamad olid ja kõige ka võimsamid võitsid:
Mägikentaunid, need hävites viimseni koledal kombel.
Nendega mina nüüd seltsisin, ühes kes Pyylosest tulnud,
Kaugeltki, taalisest maast, sest mind nemad kutsusid ise.
Võitlesin minagi kaasas, ei võinud küll ometi keegi
Nendest, kui palju ka maapealsid asukaid leidub, neid
[võita;

Ning nemad võtsid mu nõu ja kuulsivad kõik minu sõna.
Aga te kuulge ka samuti, sõna ju kuulda on parem;
Ära sa võta, kui vägev ka oled, talt vägise neitsit,
Jäta, mis korra achailased andina talle on annud!
Ära sa püüa, Peleides, ka sõnelda kuninga vasta,
Kiuste, et kuidagi sarnase austuse osaseks saanud
Kuningas stseptrikandja, Zeus talle on kuulsuse annud.
Kui sina tugevam oled, sind sünnitas jumalik ema,
Kuid tema vägevam on, tema valitseb suuremat hulka.
Jäta, Atreides, sa enese viha, ma palun Achillest
Taltsuta südant, sest temap see kõigile võimsaks ja suureks
Kaitseks on ülenud achailastele laastavas sõjas.“

Temale vastuseks lausus taas valitseja Agamemnon:
„Näh, külap kõik selle, vanamees, õieti oledki rääkind:
Aga see mees tahab alati kõikidest muist üle olla,
Kõiki ta juhtida tahab ja kõigile olla ka valdjas,
Kõiki ka käskida, ehk tema sõna küll ükski ei kuuleks.
Kui nüüd ta odade heitjaks on igised jumalad seadnud,
Kas teda seepärast lubaksid nemad ehk teotusi öelda?“

Temale vahele vastas siis jumalaväärne Achilles:
„Küll aga araks ja tühiseks peaks mind igaüks hüüdma,
Muile küll seda sa käse, sest ära sa iganes mulle
Käskusid anna! Ei mõtle ma enam küll kuulda su sõna!
Ühte ma ütlen nüüd sulle, sa pane see endale meele:
Käsitsi ei mina mõtlegi võidelda neitsi pärast,
Ei küll su'ga, ei muuga, te võtate, nagu te annud!
Muust aga, mis mul on mustal ja teravaotsasel laeval,
Sellest ei võta nüüd sina küll midagi ilma mu loata,
Või kui tahad, siis katsu, et tunda sa saaksid ja näeksid,
Pea sinu tõmmukas veri ehk nõriseb pikuti oda!“

Nii nemad mõlemad tapeldes vastuti käivatel sõnul,
Tõusivad püsti, ja päästsid nõukogu laevade juures.

Telkide poole ja sööstvate laevade poole Peleides
Läks ühes Menoitiadiga, omade kaaslaste seltsis.

Aga Atreides taas väleda aluse meresse laskis.
Sisse ta valitses kakskümmend sõudjat, ja siis hekatombi
Jumala jaoks pani, peale Chryseidese ilusapõskse
Istuma viis, sinna läks ühes juhtina nõukas Odysseus.

Kui nemad istunud olid, siis sõitsid nad vesisid radu.
Väed taas kogus Atreides end puhtaks pesema patust.
Nemad nüüd puhastusid ja heitsivad meresse saasta;
Tõid siis Apollole veatumad lepitusehekatombid
Veisid ja kiitesid pikuti rannaäärt lageda mere.
Lõhn kohe taevast sest ülenes, keereldes suitsuga ringi.

Nõnda nad toimisid leeris, ei mõtelnud vaid Agamemnon
Jättagi tüli, mil enne ta ähvardand oli Achillest;
Vaid tema hõikas ja kutsus Talthybio ning Eurybate:
Need tema käskjalad olid ja väledad, toimekad teenrid.

„Minge Achillese Peeleiadese telki ja võtke
Kättpidi kinni ja tooge Briseides ilusapõskne!
Kui tema ei peaks andma, siis ise ma vägise võtan,
Suurema hulgaga tulles; see talle veel pahemgi oleks.“

Üteldes nõnda ta saatis nad, valju veel sõnaga käskis.
Vastumeelt läksid nad pikuti rannaäärt lageda mere,
Tulivad siis myrmidoonlaste telkide, laevade juure.
Tema nad leidsivad telgi ja musta aluse ligi
Istuvat. Mõlemid nähes ei rõõmustand tõesti Achilles.
Nad aga, kohmetud hirmust ja kartusest kuninga nähes,
Seisid, ei lausunud temale misgi, ei liiate küsind.
Aga ta mõistis kõik ette ju enese meeles ja hütidis:

„Tere, te käskjalad, Zeusi ja maaliste sõnumekandjad,
Tulge nüüd siia, ei ole te süüdlased, vaid Agamemnon,
Kes teid mõlemad läkitas neitsit Briseidese järke.
Aga, noh, jumala sugu Patrokleis, välja too neitsit!
Vii nende kätte, ja ise nad mõlemad tõendajad olgu
Õndsate jumalde ees ja ees surelikkude meeste,
Kuninga julmuri ees, kui kord, tuleb aeg, vahest jälle
Tarvis mind läheb, et tõrjuda eemale häbilist häda
Muudest. Ju mässab ta nüüd küll hukatust soetavas meeles;
Ei tema näe meelt mõtelda edesi ehk tahapoole,
Kuida küll laevade ligi achailased võitleksid tervelt.“

Nõnda ta lausus, ja Patroklos kuuliski seltsimeest armast.
Tõi siis esile telgist Briseidese ilusapõskse,
Andis ta viia; ja mõlemad läksid taas laevade juure.
Vastumeelt nendega kaasas käis kabene. Aga Achilles,
Pisaris, kaaslasist eraldi, istus siis eemale maha

Valvaka mere rannale, vaadates tumedat voogu.

Palju ta armsale emale haletses, lahutes käsi:

„Ema, et ometi sünnitand oled mind lühedaaseks,
Au mulle kõigiti peaks siis olymplane ängama ohtralt,
Ülevalkärkija Zeus, aga põrmugi mind ta ei austa!
Sest mind Atreides, avaralt valitseja Agamemnon
Teotas, vägise peab tema andi, mis ise ta võttis!“

Nõnda ta, pisarid valades, lausus; ta kaebused kuulis
Võimukas ema kesk sügavat merd, isa kulupea kõrval.
Rutuga tõusis ta valvakast merest, kui ülenev udu,
Istus siis nõnda ta kõrvale, pisarid valades, maha;
Silitas teda siis käega, ja sõna ta lausus ja ütles:

„Laps, mis sa nutad, mis mure on ometi tulnud su meele,
Kõnele, ära sa meelega varja, et teaksime kumbki!“

Raskesti ohatas vastas siis jalule väle Achilles:

„Tead; miks sinule, teadvale, peaksingi rääkima kõike!
Tulime piirama Theebet, püha Etioni linna;
Tulle me pistime selle ja viisime endaga varad;
Saagi taas jaotasid tasa achailased eneste keskel,
Hulgast Atreidile võtsid Chryseidese ilusapõskse.
Kuid siis Chryses, Apolloni kaugeletabaja preester
Tuli vaskrүүste achailaste kiirete laevade juure
Lunama tüdart, ja kaasas tal olivad toredad tasud,
Taludes käsil Apolloni tabaja loorberioksi
Kuldase sauva ümber, ja palus achailasi kõiki,
Kõige küll enam Atreidisid mõlemid, rahvaste juhte.
Siis kõik muud küll achailased nõudsid heaks kiites
Hardana papigi kartmist ja tasude võtmistki vasta,
Kuid ei taibunud seks Agamemnon Atreidese süda;
Vaid tema saatis ta minema, lausudes tugeva sõna.
Vihas läks vanamees tagasi, teda taas kuulis Apollon,
Paludes, sest et väga küll temale armas ta oli.
Laskis siis kohe argeilasi heitme, tal nõnda nüüd rahvad
Surivad hulge, sest alati käisivad jumala nooled
Mööda achailaste avarat leeri; kuid meile taas teadja,
Selgesti nägija, avaldas kaugeletabaja tahte.
Kohe ma esite anusin lepita jumalat ära,
Siis Atreidese haaraski viha, ja ruttu ta tõustes
Lausus ka ähvardussõna, mis juba on minemas täide.
Neitsi küll väledal laeval achailased heledasilmsed
Saatsivad tagasi Chrysesse; ängavad valdjale andeid.
Teise vaid ennesti viisid mu telgist taas käskjalad ära,
Neitsit Briseidese, kelle on annud achailaste pojad.
Ometi, kui sina võid, siis poolusta kõlvulist poega!
Mine Olymposse, palu siis Zeusi, kui kunagi oled

Rõõmustand taevase südant ehk sõna ehk ennegi teoga.
 Sagedast olen ma kuulnud sind isagi avaris hooneis
 Kiitvat, kui ütliid Kroniioni tumedapilvise kohalt
 Ainsana surematute seas, tõrjunud häbise häda,
 Kui teda köidiku siduda muud olymplased tahtsid:
 Heere ning ühes Poseidon ja samuti Pallas Atheene.
 Aga sa tulid siis, jumalatar, ja ta köidikust päästsid,
 Kutsudes sajakäsise õndsas Olymposse kotta,
 Keda Briareseks jumalad hüüdvad, Aigaioniks jälle
 Maalised kõik, sest ta jõu poolest omastki isast on parem.
 Tema nüüd istus Kroniioni kõrval, maailmade kiidul,
 Teda siis hirmusid jumalad õndsad, ei sidunud Zeusi.
 Seda sa tuleta meele ja hakka ta põlvede ümber,
 Kas tema tahaks ehk troalasi avita jälle,
 Aga achailased kihuta rannani laevade juure,
 Tapetavatena, et kõik saaksivad kuningast küllalt;
 Tunneks Atreideski, avaralt valitseja Agamemnon
 Enese süüd, et achailast ei austanud, paremat kõigist!"

Temale vastas siis Thetis taas, pisarid valades palju:
 „Võeh, minu laps, miks kasvatand olen sind, armutuks
 [sündind!

Oh et silmveeta ja mureta laevade juureski võiksid
 Istuda, sest sinu saatuse on lühike, lühike väga!
 Nüüd ühes nobedasaatuseliseks ja viletsaks kõigist
 Saad veel! Olen sind ohtude päivile sünnitand hoones!
 Seda küll sõna ma pärima Zeusilt, tolt Müristusrõõmsalt,
 Ise nüüd lähen Olymposse lumisse, kas ta ehk kuuleb.
 Aga sa, istudes väledajooksuste laevade juures,
 Kanna taas viha achailaste peale ja võitlusest hoidu!
 Zeus läks Okeani laiduta aithiopeelaste sekka
 Peole eile, kõik jumalad läksivad ühtlasi ta'ga.
 Kaheteistkümnendal päeval ta tagasi tuleb Olympi,
 Siis mina lähen ka Zeusi vaskaluselisesse kotta.
 Hakkan ta põlvede ümber; ma arvan, ta kuuleb mu palvet.“

Saanud nii lausunud läks tema minema, teise ta jättis
 Hauduma südames viha, heavõolise kabese pärast,
 Kelle väevõimuga, vastu ta tahtmist, nad võtsid.

[Odysseus

Chrysesse jõudis, lael veetav Apolloni hekatomb püha.
 Kui nemad sügavapõhjase sadama vetele jõudsid,
 Tarisid maha nad purjed ja panivad laeva kesk musta;
 Masti taas maha nad lasksivad piidale harjustid pidi
 Ruttu, ja valgmakohale sõudsid aerudel laeva.
 Välja nad heitsivad hilad ja maale taas sidusid köied,
 Välja nad ise ka läksivad rannale voogava mere;

Välja siis viisid Apollole Phoibole ka hekatombi;
Välja Chryseideski astus meresid seilavalt laevalt.
Tema siis altari juure viis paljunõukas Odysseus,
Andis ta armsale isale kätte ja sellele lausus:

„Chryses ae, teele mind lähetas väemeeste pea Agamemnon
Tooma nüüd siia su tütart ja Phoibole taas hekatombi
Püha, et lepita, danalaste eest ohverdes, valdjat,
Kes argeilaste peale on palju kaebusi, hädasid saatnud.“

Niimoodi üteldes, andis te kätte; see võttis taas rõõmsalt
Armsa siis tütre. Küll kiiresti jumala jaoks hekatombi
Korda nad seadsivad kaunisti ehitud altari ümber,
Käed nemad pesid ja ohverduskesvasid võtsivad peosse.
Nende seas Chryses nüüd palvetas, tõstetud käsil:

Kuule mind, hõbedavibune, kuna sa Chryset nüüd ringid,
Killat ka püha ja Tenedost võimsana valitses väega!
Nii kui enne kord kuulsid mind, palvetes valju su poole,
Austades mind, väga rängasti lüües achailaste rahvast,
Nüüdki sa veel kord samuti läide lass minna mu soovid!
Tõrju nüüd eemale danalaste pealt häbine hukkus!“

Lausus ta, palvetes nii, teda kuulis siis Phoibos Apollon.
Ent kui nad palunud olid ja kesvad ka laiale heitnud,
Käänsivad tagatsi kaelad ja tapsid ja nülgisid tõurad;
Lõikasid küljest siis kintsud ja peitsivad üleni rasval,
Kaks korda laotes, ja panivad ohverduspalasid peale.
Põletas riida peal vanamees, peale ta kiirgavat viina
Kallas, ja ringi ta ümber taas viisharu noormehed hoidsid.
Ent kui nad olivad põletand kintsud ja siselmuid maitsnud,
Pilkusid peeneks nad muugi ja ajasid varraste otsa;
Küpsetid sedamaid targu, ja kõik nemad võtsivad maha.
Aga kui olivad lõpetand töö, pärast valmistand sööma
Sõid nemad kõik, ega südameilt puudunud ühine sööming.
Aga kui jooma ja söömagi isu nad olivad täitnud,
Poisid siis anumad joogiga veereni valasid täide,
Jagasid sedamaid kõigile, jaotasid peekritel kahja.
Nii kogu päeva nad lauluga jumalat lepita püüdsid,
Husat lauldes Paieoni, kõik achailaste pojad,
Ülistes kaugeletabajat, kes meelt kosutes kuulis.

Siis kui päikene veeris ja pimedik lähenes peale,
Panivad magama aluse pera poolt troppide ääre.
Siis kui ülenes varane roosi sõrmine koidik,
Siis nemad seilasid kohe achailaste avarat leeri.
Nendele perise tuule taas lähetas Phoibos Apollon.
Masti nad seadsivad püsti ja valged siis laotasid purjed.
Tuul puhus keskele purje ja ümberringi taas laine,
Emapuul purpurne valjusti ahises, aluse minnes;

Laev jooksis põigiti laineid, teed kärmesti lõpule saates.
Aga kui jõudsid alla achailaste avara leeri,
Laeva nad musta siis vedasid kuivale rannale üles,
Kõrgele liiviku peale, ja alla nad seadsid head telad;
Ise nad lagusid laiale laevu ja telkisid mööda.

Aga ta, istudes väledajooksuste laevade juures,
Suitus Peleuse poeg jumalik, jalule väle Achilles.
Eal ei enam ta meestele aulisel nõukogul käinud,
Eal ei enam ka tapluses, vaid tema suretas südant
Armast, nii paigale jäädes, sest hõiku ja taplust ta ihkas.

Aga kui kahesteistkümmeski sedamaid ülenes koidik
Siis Olymposse läksivad jumalad olevad ikka,
Kõik ühes, Zeus oli peamees. Ent Thetis ei unustand käsku
Enese poja, vaid ülenes pinnale mere siis lainest.
Vara ta läks üles taevasse suure, Olymposse kotta:
Leidis seal avaravaatese Zeusi, muist istuvat lahus,
Kõige just ülemaal tipul kesk mitmeharjast Olympost.
Ja tema istus ta ligi ja hakkas ta põlvede ümber,
Paludes lausus ta Zeusi Kroniioni vägeva poole:

„Zeus isa, kui olen korra sind surematute seas austand
Sõna ehk teoga, siis täide nüüd lase sa minna mu palve!
Austa mu poega, kes nobedasaatuselisemaks kõigist
Saanud on! Teda nüüd on aga väemeeste pea Agamemnon
Teotanud; vägise peab tema andi, mis ise on võtnud.
Aga sa tasu ta eest, olymplane, Zeus nõurikas!
Kohe nüüd troalasi jõuga taas täida, et jälle achaiod
Austama saaksid mu poega, ta kuhjaksid üleni auga!“

Nõnda ta lausus, kuid pilvedekoguja Zeus ei kostnud
Midagi talle, vaid vagusi istus ja Thetis ta põlvede ümbert
Kõvasti pidades kinni, taas teist korda uuesti nurus:

„Kindlasti töota nüüd mulle ja anna seks peaga ka
[mööndus!]

Või ehk sa keeldud, ei ole sul himu, et hästi ma teaksin,
Mis võrra olengi mina kesk muid eba-austatud jumal!“

Talle Zeus pilvedekoguja, tugevast ohkides, lausus:
„Tõesti küll saatuslik tegu, et tüli mind pidama ajad
Heerega, et tema varsi mind ärritaks teotavil sõnul;
Tema ju muidugi ikka kesk jumalid surematumid
Tülitseb, ütleb mind samuti aitavat troalasi sõjas!
Aga sa tõtta nüüd minema jälle, et sind ta ei silmaks;
Heere, mu mureks see kõigiti jäägu, et täide kõik saadan!
Või olgu, sinule mööndan ka peaga, et uskuma jääksid:
See on kesk jumalid surematumidgi mu kõige suurem
Otsus, sest ei ole tagasivõetav mu sõna, ei petlik,
Ei ebatäidetav, mis mina iganes peaga kord mööndan.

Ütles, ja ühtlasi tumedel kulmudel mööndas Kroniion. Ja ta ambroosised säbarad nõnda siis valgusid eetsi Käskija pealt surematumalt, tugevast kõikus Olympos.

Nõnda nad mõlemad nõutlemast lahkusid, naisjumal jälle Sööstis kesk sügavat merd ülalt hiilguses seisvalt Olympolt; Zeus oma kotta. Kõik jumalad sedamaid tõusivad püsti Istetelt omale isale vasta, ei julenud keegi Tulevat ootama jääda, vaid kõik läksid temale vasta.

Nii tema istus siis troonile; ei teda ometi Heere Olnud nüüd silmast ka lasknud, et nõu oli temaga pidand Hõbedajalgune Thetis, to merise vanuse tütar.

Kohe ta haavustel pööriski Zeusi Kroniioni poole:

„Kes taas jumalist, kavalameelne, siin nõu pidas su'ga? Ikka on sinule armas, mu eral ja kaugemal olles, Salasid lõimeta nõusid; ei ole sa ilmaski mulle Heal meelel sõandand lausuda sõna, mis eal sa mõtled!“

Temale vastas siis meeste ja surematutegi isa:

„Heere, ära sa taha nüüd ometi kõiki mu nõusid Teada; need oleksid sullegi rängad, ehk oled mu kaasa! Aga mis sünnis on, et seda kuuldaks, ei seda nüüd keegi Pea küll jumalist ega küll surevist ennemalt teadma. Aga mis mina nüüd jumalist eraldi nõuks olen võtnud, Sest ära sinagi kõigiti päri ja ära ka küsi!“

Temale vastas siis elajasilmine võimukas Heere:

„Kole Kronides, missuguse sõna sa lausunud oled! Ei ole liiga ma ennegi pärint, ei küsinud sinult, Vaid oled vagusi otsustand, mis sina oledki tahtnud. Nüüd aga koledast kardan ma meeles, et sind ehk on [sõnand

Hõbedajalgune Thetis, to merise vanuse tütar.

Vara ta istus su juures ja hakkas su põlvede ümber: Talle, ma arvan, sa kindlasti möönduse andsid, Achillest Austa ja hukata palju achailasi laevade juures.“

Temale vastuseks Zeus taas pilvedekoguja lausus:

„Saatuslik, alati luuled, ei pääse ma eal su silmist! Teha sa küll ei midagi suuda, vaid ikka mu meelest Kaugemaks muutud, see sinule kõigiti ongi veel pahem; Ent kui nõnda to on, nii mulle näib olevat armas! Aga sa ole nüüd vait ja istu ja kuule mu sõna!, Ei sind nüüd aidata võiks ka kõik jumalad, kes on Olympos, Kui ligi tuleksin panema vägevid käsi su peale!“

Ütles, ja kokkus siis elajasilmine võimukas Heere.

Vait tema jäi ja istus ja taivutas südame armsa. Soigusid Zeusi siis kodades jumalad Uranioonid.

Kesk neid Hephaistos, taidega kuulus, taas alustas kõne
Armsale emale meeleheaks, Heerele valvakaskäele:

„Tõest hädaohtlikuks saavad need asjad ja kannatamatuks,
Kui te nüüd mõlemad vaidlete nii surelikkude pärast
Ja kesk jumalid tõstate tüli! Ei ausastki söömast
Ole ka midagi lõbu, sest viimati halvemgi võidab!
Emale annan ma nõu, ehk ise ta hästi küll mõistab,
Armsale isale Zeusile meelt mööda olla, et jälle
Isa ei tapleks ja meie seas sööma ei eksita võtaks.
Sest kui iganes tahaks olymplane välkudeheitja,
Istetelt virutaks meid, tema palju on vägevam kõigist,
Aga sa mainitse teda nüüd helladel sõnadel jälle,
Pea siis heldeks olymplane saabki ehk muutuma meile.“

Nii siis ta ütles, ja tõusis, ja mõlemapoolise peekri
Emale armsale õiendas kätte ja temale lausus:

„Talugu, mu ema, ja kannata, kuidas ka südames tuskab,
Et ma sind, armsana olevat, silmil ei tarvitseks näha
Löödavat, siis ei midagi võiks mina, kuidas ka soiuks,
Aidata; sest et ränk on olymplane astudes vasta.
Korra ta jubagi, siis kui ma vahele astuda püüdsin,
Virutas, haarates jalast, mind jumalavääriseks lävelt.
Kogu siis päeva ma lentsin ja laskuva päikese aegu
Kukkusin Lemnose maha, ja sees oli vaevalt veel hinge.
Seal mind langenud Sintia mehed siis hoolega hoidsid.“

Nõnda ta ütles, ja naeratas valvakakasine Heere.
Naerates võttis ta vasta siis poja käest sedamaid peekri.
To aga kõigile muilegi surematutele kallas
Paremalt alustes, magusat nektari ammutest astjast.
Kustumatuna tõusis siis naer keset jumalid õndsaid,
Kui nemad nägid Hephaistost tõttavat kodasid mööda.

Nõnda siis kogu to päeva nad laskuva päikese veeru
Pidasisid pidu, ei südamele puudunud ühine sööming,
Ei ka ilusa forminksi helid, mis mängis Apollon,
Muusade laulgi, mis vaheldes laulsid nad ilusal häälel.
Aga kui alla taas vaibus siis hiilgava päikese valgus,
Kõik nemad läksivad magama, igaüks omasse kotta,
Sinna, kus igaleühele hoone to Lonkaja kuulus
Hephaistos taiukas kord oli ehitand osavil meelil.
Zeus aga läks oma süngi, olymplane välkudeheitja,
Sinna ta magama läks, ligi kullatsetroonine Heere.

Tõlkinud Greeka keelest V. Ridala.

Inimeseohver.

2

Slaavlaste inimeseohver.

Inimeseohvrid tundis vana Slaavi maailmgi. Teateid selle kohta leiame venelastelt, poolakatelt, Lääne mere slaavlastelt. Vist ohverdasid muudki slaavlased; nende ohverdamisest teame ometi vähem. Slaavlaste seas võis Eesti vanasõna: ühe surm, teise leib — nii muuta: ühe surm, teise tapmine. Vähemalt maksab niisugune väide suuremate isikute suremise puhul. Üks kõik, kus suurtsugu inimene siit ilmast lahkus, kas kodu vaikselt surmavoodil või väljas sõjateel — ikka maksis ta surm mõne vangi ehk vahel muugi isiku elu. Suurtsugu isik ei tahtnud üksi surma minna, vaid teda pidi keegi saatma, teises ilmas jumalate juures nagu ta eestkostja olema, oma ohvrisurmaga jumalate viha suurtsugu isiku surma kohta lepitama. Lepitamiseks sobis inimene palju paremini kui loom. Ohvriks määrati sõja puhul vanga, rahuajal aga naisi, sohinaisi ja tütarlapsi (Срезневский, Изслѣдованіе о языческомъ богослуженіи древнихъ славянъ, lk. 88). Ohvril oli lootus, et ta ohverdamisega enesele tee jumalate juure õndsusesse avab, ja see lootus andis talle julgust surma minna. Järelejääjatele jäi inimese ohverdamisega troost, et selle teoga surnu hing patust puhtaks saab. Hämarad mälestused sellest muistsest ohverdamiseviisist elavad praegu alles Slaavi mõne rahva seas edasi. Karpaatide mägedes ja mujal käiakse tihti surnute haul „pominki“ pidamas. „Pominki“ pidamise puhul tapetakse haul kukk ehk lammas. Inimeseohver kadus ristiusuga, õieti moonduks loomaohvriks, sest usk kestis edasi, et surnutel nende lepitamiseks mingisugust ohvrit tarvis, ja seda pidi kuke ehk lamba veri nende haul andma.

Slaavi suurtsugu isikute surma puhul ei tapetud mitte ainult vägivaldselt, vaid ohvrisurmale katsuti poisikesi ja tütarlapsi ahvatledagi. See ahvatlemine tuletab meie kirikutesse müürimise ahvatlemist meele. Ibn Fozlan (Berichte, 11—21) jutustab sellest: „Kui keegi suurtsugu mees suri, küsisid ta sugulased poisikestelt ja tütarlastelt, kes neist tahab surma kaasa minna. Küsimus pandi selgemalt ette kui meie kirikuvõtmete kandmise küsimus. Kes korra lubas, ei võinud enam lubamisest taganeda. Enamasti lubasid tütarlapsed surnut saata.

Selleaegse viisi järele põletati surnu ja ta saatja. Põletamiseks määrati maa peale harkide otsa pandud vene, mille ümber suured inimesesarnased ebajumalate puukujud seisid. Surnu pandi toredalt riidesse, viidi venesse ehitatud telki ja seati rooga ja jooki ta ümber. Selle peale ohverdati koeri, kaks härga, kukk ja kanu. Tütarlaps valmistas ennast vaheajal surma vastu. Ta võeti riidist lahti, viidi telki ja tapeti — esmalt kägistati ja siis lõigati lõhki. Kõige ligem sugulane pidi selle järele puud põlema süütama; selle järele tulid teised mehed, igaüks tõi ühe halu. Puuriit hakkas lõkendama ja põletas paadi kõige telgiga, surnuga ja tapetud tütarlapsega.

Nii sündis rahuajal suurte meestega; alamat sugu inimeste matusel muidugi inimesi ei ohverdatud. Teiseks muutus lugu sõjaajal. Siis ohverdati inimesi mõne korra hulgakaupa. Leo Diakon kirjutab sõjakommete kohta: „Kui õõ kätte jõudis ja täiskuu hakkas paistma, läksid venelased (Руссы) väljale, korjasid kõik langenute surnukehad kokku ja põletasid puuriidal ära, nende juures (надъ ними) palju vanga ja naisi tappes. Selle verise ohvri lõpetusel uputasid nad Istri voolu lapsi ja kukkesid, neid sedaviisi ära lammatahes (Срезневский, Исслѣдованіе, lk. 87).

P o o l a k a t e s t teatakse, et nad vanga oma jumalatele ohverdasid. Sedasama tegid Lääne mere slaavlast; nad lisasid sõjast saadud vangidele veel kristlasigi juure, lootuses, et niisuguse ohvriga jumalatele meelehead teevad. Tavaliselt määras neilgi liisk ohvri. Svätovidule anti iga aasta niisugune ohver. Helmold (Chronicon Slavorum I, 52, II, 12) jutustab üksikuid ohverdamisi. Näituseks peksti vangivõetud piiskopp Johannest esmalt keppidega, siis veeti häbistades mööda linnu ja tapeti viimaks Retras, kui ta ristiisku ära ei salanud; ta käed-jalad raiuti otsast, visati teele, aga pea viidi võidumärgina ohvriks Radagastile. Niisama said jumalad Meldorpi arahävitamise järele ohvriteks preestrite ja nunnade ärapurustatud liikmed.

V e n e l a s t e inimeseohvri kohta annab Nestor oma ajaraamatus näpunäiteid. Korra tähendab ta: „Poegi ja tütreid jumalatele anniks viies teotavad nad maad oma ohvritega ja rojastavad verega Vene maad ja künkaid.“ Sellest ütlusest ei või ometi küllalt selgelt inimeste ohverdamist välja lugeda, ehk küll teiselt poolt vaevalt muu ohver maad ära rojastaks. Teises kohas kõneleb Nestor ometi selgemalt inimeseohvrilt: „Volodimer läks jatvääg-

laste kallale, võitis jatvääglased ja nende maa ja läks Kiievisse ja ohverdada jumalatele oma meestega. Vanemad ja ülemad ütlesid: Heitkem liisku poisikeste ja tütarlaste peale; kelle peale liisk langeb, selle ohverdame jumalatele! Seal elas üks varääg, ristiinimene; tal oli poeg, ilus näo ja hinge poolest. Selle peale langes liisk. Saadikud ütlesid temale: liisk langes su poja peale, jumalad ihkavad teda enestele; me ohverdame ohvrid jumalatele. Varääg vastas: Need ei ole jumalad, vaid puud... Ma ei anna poega kurivaimudele! Nad ütlesid seda teistele; need võtsid sõjariistad kätte, tungisid kallale, purustasid maja; ta aga seisis pojaga koja peal (на сѣнхѣ). Nad raiusid koja ta alt puruks ja tapsid neid (Слово о полку Иропѣвѣ, lk. 35).

Veelegi ohverdasi venelased inimesi ja loomi. Leo Diakon kirjutab: „Stvätoslavi sõjamehed uputasid Doonau voolusse lapsi ja kukkesid lahingus langenud sõjameeste matuse järele“ (Historia IX, 8). Need Nestori ja Leo Diakoni teated annavad selgust venelaste inimeseohverdamise kohta.

Näib, et slaavlased sõja-ajal rohkem, muidu aga enam iseäralikkudel juhtumistel inimesi ohverdasi. Tavalisteks ohvriteks jäävad neil ikka hobused, härjad, lambad, kusjuures ohvriloomade pead puude külge riputati. Aga inimestegi päid riputati mõne korra puude otsa (Bernhardi, Bausteine zur slavischen Mythologie, l. 391—392). Saxo Grammaticus teab Rüügeni asunikudest, et need jumalatele metsloomigi ohverdanud. Tapaohvrite kõrval esinevad slaavlastel roa- ja joogiohvridki.

Grimmi arvamise järele (D. Mythologie I, lk. 46) ei tarvitanud germaanlased põletamiseohvrid. Slaavlased selle vastu pidasid põletamiseohvrit just jumalate juure mõtete saatmise sümboliks ja tarvitasid seda sagedasti, olgu kas lihtsalt ainult tuld üles tehes ehk tules midagi ära põletades (Срезневский, Изслѣдование l. 74).

Muude rahvaste inimeseohver.

Palestiinas päevakorral olev inimeseohver kipus Iisraeliski aset võtma. Ju Aabrahamist kuuleme, et ta lisakut tahtis ohverdada. Jehvta tütar langes igatahes ohvriks. Piibel kõneleb tihti, et lapsi lastud tulest läbi käia; uuemate uurijate seletuse järele tähendab tulest läbi käia laskmine laste põletamist ohvriks. Nii näituseks öeldakse 2. Kun. r. 17, 17: „Lasksid oma pojad ja tütreid

tulest läbi käia ja pruukisid õnne andmist ja lausused ussidega.“ Jeremias kaebab 32, 35: „Nad on üles ehitanud Baali kõrged paigad, mis Innomi poja orus on, et nad lasevad tulest läbi minna oma pojad ja tütreid ohvriks Moolokile.“

Sellini ja Macalisteri väljakaevamised Palestiinas heidavad valgust teise vanaaegse ohvri — ehituseohvri peale. Väljakaevamised tunnistavad, et Palestiinas muiste majade aluseks inimesi on ohverdatud. Inimese luud leidsid väljakaevajad niihästi majade aluse alt kui ka müüridest. Tihti olid need laste luud, mõne korra aga ka vanade inimeste omad. Uurijate arvamise järele tuleb neid ehituseohvrid Kaanani endise rahva omadeks tunnistada. Hilisemal ajal astub inimeseohvri asemele lambisarnhane riist. Maaema katsuti pealepandava koorma eest ehituse vasta heldeks meelitada seega, et ehituse alusesse inimene müüriti. Thomseni väite järele on niisugune inimese ehituseohver enne muiste maailmas peaaegu igal pool viisiks olnud; peaaegu iga rahvas on teda tarvitanud (Palästina und seine Kultur, lhk. 43).

Jehvta tütre lugu leiab elava vastukaja Greekamaal Ifigenias. Agamemnon töötab tütre Ifigenia jumalatele ohverdada ja viibki armastatud tütre ohvrialtarile. Kultuura rahva seaski tuli siis inimeseohvrit ette. Roomlased väidavad, nende kõige vanem jumalateenistus olnud vereta (Vissova, Religion und Kulten der Römer, lk. 345). Seda väidet võib vaevalt uskuda; palju enam tuleb seda kuldse aja ehtimise arvesse panna (Meyer, Altgermanische Religionsgeschichte, lk. 414). Vaevalt erinesid roomlased inimeseohvrite poolest greeklastest. Vähemalt teatakse Rooma keisritest Maximinusest ja Licinusest jutustada, et nad sõtta minnes töotuse annud, kõiki ristiinimesi jumalatele ohverdada, kui jumalad töotajatele võidu kingivad. Vanad geetlased saatsid iga 5 aasta takka saadiku jumala Zalmoxisi juure. Käsist ja jalust köidetud saadik visati vasta taevast. Püsti odadega võeti mahalangev saadik vastu. Odad tungisid muidugi saadiku kehast läbi ja surmasid ta sedamaid. Geetlased aga arvasid, et nende saadik Zalmoxisi juures lahke vastavõtmise leidnud (Simrock, Deutsche Mythologie, lk. 508). Kauemini kui Rooma riigis keetsid inimeseohvrid Assüürias, Vöniikias, Moabimaal jne. edasi. Indias ohverdati naisi kuni uue ajani.

Gallia rahvas ja keltlased pidasid inimeseohvrit jumalatele kõige armsamaks anniks. Puudusid ohverdamiseks sõjavangid, võeti kurjategijaid, orje, naisi, lapsi. Suure-

mate meeste surma puhul põletati surnuohvrina kõik ära, mis surnule kallis olnud, isegi orje. Mõnel suguharul olid suured pajuviitstest punutud ebajumala-kujud; neisse pandi ohvriks määratud elusad inimesed, süüdati jumalakujud põlema ja põletati ühtlasi inimestega ära. Usuti, et jumalatele suurte kurjategijate, varaste, röövliite, mõrtsukate jne. ohverdamine iseäranis meelepäraline olla; süüdlaste puudusel ohverdati süüta inimesi ja sõjavanga. Viimaste verest ja liikmetest kuulutati tulevikku ette.

Kolesuuri inimeseohvrid ohverdasid vanad mehiklased. Suurte pühade ja pidude ajal tapsid nende preestrid mõne korra teokallides sadade ja isegi tuhandete kaupa inimesi jumalatele meeleheaks. Mehiklaste teokallid tuletasid elavalt meie tapamajasid meele. Kuna meie tapamajades valatud veri kohalt eemale saadetakse, jäi ta teokallides kohale ja tarretas ära, nii et veri templiesist just kui pori maanteed kattis. Kes jõuab kõik need kümned tuhanded üles lugeda, kes teokallides aja jooksul elu jätnud!

Kuna Mehikos inimeseohvrid ammu ju mineviku mälestuseks saanud, kestsid need Aafrikas mitmes kohas uuema ajani edasi. Dahomes näituseks pidid prantslased oma võimu avaldama, et inimeseohvritele piiri panna. Ülepea on pime Aafrika visa muistsest harjunud viisist lahkuma. Austraalia saarlaste inimeseohvritele sellevastu jõudis haridus varemini tõkkeid teha. Isegi inimeseliha sööjad muutusid viimase saja aasta jooksul kristlasteks. Haridus nägi rohkesti vaeva, et visalt edasielutsevat inimeseohvrit Aasias, Aafrikas ja Austraalias lõpetada.

Osa kogu eest.

Aja jooksul astus tõsise verise ohvri asemele piltlik vereta ohverdamine. Ei tahetud enam elusat inimest ohverdada, vaid arvati inimese ehk looma järele tehtud kuju sedasama otstarvet täitvat. Valmistati inimese kuju vahast ehk puust ja ohverdati jumalale. Eelpool kuulsime, et lapsi igatsevad naised vahakujusid ohverdasid. Jumalale vahakuju ohverdades palusid nad enestele elusa lapse vasta. Russov kõneleb niisugusest vahakujude ohverdamisest, üteldes: „Kui talupojad ja nende naised ja tüdrukud oma vahaküünalde, hooste, härgade, vasikate ja lammaste nahast tehtud ohvrid altarile viisid, et õnnistust, tervist ja karja kasvu saada, on nende naised shillingit ehk peningit kolm korda ümber pea keerutanud, pärast altarile heitnud ja ise ära läinud (Chronica, l. 32).

Vahakujusid leidis Tõnni vakkades ja Peko pere-meeste juures. Need vahakujud olid kas Tõnnile ja Pekole palveohvriks antud ehk pidid jumalust ennast kujutama. Vist ehk tuleb Tõnni ja Peko vahakujusid ohvri mõttes seletada.

Viljandimaa Risti kiriku kohta kirjutab Hupel 1774 (Topographische Nachrichten I, 156): „Nad panid kõiksugu vahakujusid müüride aknaaukudesse.“ (Võrdle ka Amelung, Geschichte der Stadt u. Landschaft Fellin, 1. 67.)

Kraasna maarahvast teatab Kallas, et ta Mihova küla ligidal risti juures vahast varsu ohverdanud. Risti ligidal, kummuli pandud tõrre põhjal põlesid küünlad; peale selle valmistati tõrre juures veel vahast varsu ja süüdati tõrre põhjal põlema (Kraasna Maarahvas, 1. 89). Hämaraks jääb, kelle auks neid vahast varsu tõrre põhjale pandi ja keda paluti.

Rohkesti ohverdati vahakujusid kirikute ja kabelite juures. Põlva kirikukatsumisel kaevatakse 1646, et Lau-sitsi elanikud aastas 2—3 leisikat vaha ohverdavad; selle vaha võtnud mõisarentnik enesele. Võnnu kirikukatsumisel 1680 nimetatakse, et talupojad vahast loomi kiriku juure toovad. Rõuge kirikukatsumisel 1689 pannakse protokoll, et Issanda ihupäeval Kosel küünlad lauale seatakse ja vaha hulga kaupa, võid, kohupiima, juustu, mune ja kooka ohverdatakse. Niisugust vahakujude ohverdämist tuli keskajal igal pool ette. Vaha väheduse pärast ei võidud seda ohvrit ometi niisama sagedasti tuua kui roahvrit.

Ei ohverdatud ainult inimesenäolisi vahakujusid, vaid ka üksikuid vahast valmistatud kehajagusid. Tegi mõni liige inimesele valu ja ihati ta valust vabaks pääseda, siis ohverdas inimene jumalale vahast selle liikme, mis teda vaevas. Harukorral valmistati liige ehk kehaosa puust. Võttis ju puust valmistamine palju enam vaeva. Taide nõudmise peale niisugusel korral muidugi suurt rõhku ei pandud.

Igal ajal katsus muistne inimene kõrgematele olevus-tele, surnutelegi midagi enesest ohverdada, vähemalt pisu-kestki osa enesest. Ju pisukese osa andmine pidi kõrge-mat olevust andja kohta heldeks tegema. Juuksed ja lõi-gatud küüned esinevad niisuguste annetena. Peast välja langenud juuksed korjati kokku ja viidi ohvripaika, ena-masti aianurka, kus ju tihti ohvriaed leidis. Niisama ei tohtinud ükski äralõigatud küünetükk kaduma minna, ehk muidu oleks see hiljema seletuse järele saadanale saagiks saanud, kuna see ometi jumalusele oli määratud. Äralõi-gatud küüned korjati sellepärast hoolega kokku, mär-

giti hilisema kombe järele ristimärgiga ära ja põletati siis kas ahjus ehk viidi ohvripaigale ehk maeti maha. Kүүnte ja juuste andmisega oli siis inimene osa iseene-
sest kõrgemale olevusele ehk ka surnutele annud.

Peale kүүnte ohverdati juukseidki, nagu nimetatud. Äralõigatud juuksed viidi kuhugi ohvripaigale. Isegi naised ohverdasid oma juukseid. Opetaja N. Aunverdti poolt mulle lahkelt saadetud Mihkli kirikuraamatu ära-
kirikiri annab naisterahva juukseohvri kohta tunnistust. Mihkli kirikuraamatusse on 8. jaanuaril 1694 kirjutatud: „Pulma-
päeva õhtul lõigatakse pruutidel juuksed peast täiesti ära. Naisina olles ei lase nad juukseid enam kasvada, vaid teevad iga laupäev pead noaga siledaks ja paljaks; niisu-
guste äralõigatud juustega pidada nad oma ebausku... Ma olen agara manitsuse järele mõnelt kuulnud, et pruu-
did peast äralõigatud juuksed salaja lambalauta viivad ja laudanurka õlgede ja sõnniku alla peidavad; selle teoga loodab noor abielurahvas lambaõnne saada.“

Seda juuste lõikamist tuletavad rahvalauludki meele. Näituseks laulab neiu valgest naise pojast:

Küsis multa peada piirda,
Linajuukseid lühendada.

Ehk teises kohas:

Tahtis piirda neiu peada,
Tasuda neiu juukseid.

(Vana Kannel II, 184, A. B.)

Jälle teises laulus palub kosilane:

Las' ma piiran neiu peada,
Neiu juukseid alandan.

(V. Kannel II, 186.)

Rahvalauludest ei selgu ometi, kas neid ära piiratud juukseid kuhugi ohverdati. Kolga-Jaanist üleskirjutatud laul tunnistab, et mitte ainult Mihklis pead ei piirdud, vaid et seda viisi laialt tarvitati. Kuna vanasti ainult pruu-
tide pead ära piirdi, näikse pea piiramine hiljemini laie-
male lagunenud olevat. Alles hiljuti andsid Pärnumaal ja saartel naisterahvad oma lühikeste juustega vana pruugi mälestusest tunnistust.

Vana usu kommetest kuuleme mõne korra, et ohuta-
miste ajal peale muu tarvis vette ehk tulle sülitada. Sel-
lelgi teol on ohvri mõte aluseks. Ei võinud inimene juuk-
seid ega küüsi ohverdada, võis ta ometi midagi enesest
anda ja see oli — sülg. Enamasti sülitati vette, aga vahel
teatatakse, et enne istumist ka maa peale sülitatud. Süli-
tamisega oli inimene enesest midagi ohvriks viinud ja võis

loota, et temast kõrgemal seisvad vaimud nüüd leplikult ta peale vaatavad. — Muidugi mõista, pidi nuttki kõrgemate olevuste südant pehmenutama, sest nutteski andis inimene osa enesest anniks.

Iseäralikkudel kordadel ohverdas inimene oma verd. Veel meie päivil loodavad mitmed aadrilaskmisest enestele kadunud tervist tagasi tulevat. Selles kombes peitub vana ohvriaade. Jumalate viha lepitamiseks, hädaohu eemale- saatmiseks arvas muistne eestlane kõige paremaks abinõuks oma verd anda. Avati veresoon, lasti hulk verd jumalatele ohvriks välja voolata. Ristiusu päivil kadus aegamööda ohvri käsitus, järele jäi paljas aadrilaskmise komme, millest tervisele paranemist loodeti. Saadud veri viidi enamasti ohvrikivile, mõne korra aga mujalegi ohvripaika.

Alati ei antud kõrgematele olevustele nii palju verd ohvriks kui aadri laskmisel. Ei, need leppisid vähema vere hulgaga. Arvati ju piisavat, kui kehast kõrgemate olevuste meeleheaks natuke verd nähtavale tuli. Nii sündis Peko „korädsi“ pidu ööse vasta 1. oktoobrit. Karja ja põllutöö kaitseja Peko auks sel ajal pidu pidades, süües ja juues, katsusid setud oma jumalale verd ohverdada. Kuid veri pidi setude arvamise järele nii-ütelda iseenesest nähtavale tulema, ilma kellegi abita. Hakati vallatama ja hullama, senikui kellegil verd nähtavale tuli. Niisugune kogemata ilmunud veri meeldis Pekole rohkem kui meelega tehtud haavast saadud veri. Ainult see isik, kellel juhtumisi kehast verd ilmus, võis Peko omanikuks saada, enese haavaja aga iialgi. Teisel Peko pidul, mida jaani-ööl peeti, viidi Peko karjamaale karjale õnnistust muretsema; sel puhul ei püütud Pekole verd muretseda; siis ei vahetanud Peko omanikku. Vere ilmunisega andis ennast selle kaotaja Pekole nii-ütelda ihuga ja hingega omaks. Õela saadana viisi ei nõudnud Peko vere andjalt ometi hinge omaks, vaid leppis nähtud verrega, mis omaniku täielikku ustavust ta vasta tunnistas.

Kuna Peko teenistus meie päivini ulatab, elab ainult mõnes kohas mujal endise vereohvri mälestus rahva suus edasi. Hiidlased teadsid hiljuti veel jutustada, et praeguse Pühalepa kiriku kohal rahvas muiste püha lepa juures neljapäeva-õhtuti koos käinud palumas ja ohverdama, sagedasti suvisel ajal ise alasti. Ei ohverdanud ainult looma-, roa- ja varanduseohvrid, vaid sagedasti oma verdki. Ohverdajad võtnud noad kätte ja katsunud, nagu üliõpilased kaksikvõitlustel, teineteist haavata, mitte raskelt, vaid ainult selle võrra täkkida, et verd ilmunud. Kui

kõik üksteist nugaodega veriseks täkkinud, olnud nende kohus jumala vasta täidetud ja nad võinud rahulikult koju minna, kindlas lootuses, et jumalus neile armuline. Järgmisel korral alanud uus nugaodega täkkimine. Kogemata juhtunud mõni suurema haava saama, kuid haava pole iial tahtnud teha, vaid nahka üksnes niipalju täkkida, et veri ilmuks. Niisugune täkitamine jumala auks tunnistab vere ohverdamist enam kui hämaralt.

Samasugust lugu teatatakse Kärla ligidal olevast Hiieselja hiiest, kuhu inimesed niisama neljapäeva-õhtuti ohverdamas käisid ja sealjuures üksteist nugaodega veriseks täkkisid. Isegi naisterahvas võttis niisugusest täkkimisest osa. Täkkimise ajal puhuti kangesti torupilli.

Rahva vanad kombes annavad tuge väita, et tilgakaupa vere ohverdamist ette tuli. Jüripäeval, näituseks, läks talupidaja põllule, tegi pahema käe sõrme haava ja tilgutatas igasse põllu nurka kolm tilka verd, sealjuures ise Lijonit appi hüüdes (Wiedemann, Aus dem inneren u. ä. Leben, l. 360). Kas just kahtlase olemasolemisega Lijonit appi hüüti, jääb küsitavaks. Ennem võis appihüütav keegi muu vilja kaitsev vaim olla. Igapidi tunnistab see kolme tilga vere andmine, et põllul viljakasvu pärast ohverdati. See viljakasvu pärast ohverdamine tuletab teist kolme tilga vere ohverdamist meele. Rahva arvamise järele võis õnne ja head käekäiku kätte saada, kui kuradile kolm tilka verd ohverdati. Vere andmisega oli andja oma hinge kuradile müünud. Tasuks kinkis kurat inimesele head käekäiku ja rikkust, kuni aeg täis sai, mil ta inimeselt hinge võttis. Kolme tilga vere andmine kuradile tähendab talle ohverdamist. Kurat nõudis ainult inimese vere ohvrid, looma verest ta ei hoolinud ega ohverdanudki keegi seda talle, niipalju kui ma aru saanud.

Veretilkade ohver tuletab lüte-ema piimaohvrit meele. Lapse sündimise järele ei annud ema esimest piima lapsele, vaid viis selle toa nurka ehk, kui jõud kandis, veel parem välja ohvrikohale. Ainult esimese piima ohverdamise järele lohtis ta lapsele piima anda, lootes, et ohverdamise järel last enam hädaoht ei ähvarda. Ei ohverdanud ema oma esimest piima, arvati last tingimata surmale varsti saagiks langevat.

Surnute maagiline vägi.

Aegamööda võttis rahva seas arvamane maad, nagu oleks iga ärahukkamine lepituseohver. Ärahukatu on surmaga õigusele oma „mati maksnud“, surmaga iseennast

süüst puhastanud. Järelejääjad lootsid, et nemadki sellest lepitusest osa saavad, kui nad arahukkamise kaudu puhastatud isikust enestele midagi omandavad. Kes teab, ehk mõjus ses tükis kaasa hämar aimamine, et järelejääjad enam-vähem isegi sarnast süüd teinud ja nüüd nendegi süüde eest lepitus korda saadetud. Igapidi esineb järelejääjatele arahukatu nagu reliikvia, kellelt nad õnne ja tervisele paranemist loodavad. Arahukatud, völlatõmmatud isikute jäänuseid hakatakse kallisteks pidama, koju nõidusliku abinõuna kokku koguma. Arahukatu jäänuseid arvatakse mõnda imet tegevat, mõnda haigust parandavat.

Üks samm edasi ja — muudki surnud omandavad enestele maagilise väe. Rahva vanad kombed tunnevad mõnda juhtumist, mil surnu ehk surnu jäänused ühel ehk teisel korral abi toovad. Hingeta kehasse arvatakse natuke üleliigset elujõudu järele jäänud olevat ja seda üleliigset jõudu võib muile sellest puudu olevatele isikutele edasi anda ja need võivad seda kasulikult tarvitada. Ei saa kindlalt otsustada, kas niisugune vaateviis meie rahva keskel aeg-ajalt nii arenes ehk avaldas ennast siin võõras mõju. Sest sakslaste seas leidis uuema ajani niisugust usku veel suuremal mõõdul, nimelt arvavad nad, et surnu kondid ja pealuud aitavad rahaaukusid kätte saada. Saksa maal Odenwaldis lõigati 1859. a. surnutel kirikuaial pead otsast ära, et need lõikajatele rahaauka juhataksid (Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube, 155).

Mitte ainult surnu üksikud liikmed ei avaldanud niisugust maagilist väge, vaid ka kõik, mis surnuga kudagi kokku puutus. Surnu luuga, surnu käega, sõrmega arstiti mõnesuguseid haigusi, isegi surnu ristist lõigatud kildudega arvati hambavalu võivat kaotada. Tavaliselt silitati ehk vajutati surnu liikmega haiget kohta, kusjuures ühtlasi palvet avaldati, et surnu häda ja vaeva enese juure maa alla võtaks. Hambavalu arstiti surnu hambaga; hamba asemele pandi niisugusel korral rahatükk. Hambavalu arstiti ka risti küljest lõigatud puukilluga; see viidi pärast hammaste torkimist hauale tagasi ja öeldi: „Säh, N. N., võta minu hambavalu ära, nagu sa ise kõigest valust lahti oled“ (M. Wäli teated Vigalast). — Tooneluud arstiti ka surnu käega.

Mõnegi korra lõigati völlapoodud inimesel kui mitte rohkem, ometi sõrm otsast ära, et sellega haiguste vasta abi saata. Tallinna Toome koguduse selleaegne Soome õpetaja kirjutab 1696, et ta 5 aasta jooksul 100 eestlast

võlla saatnud (Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands V, l. 354). Maal ometi tõmmati harvemini inimesi võlla, — seal pidi muu nõu aitama, surnu liikmeid kätte saada.

Niisama oli surnust maagiline vägi surnumuldagi hakanud. Toodi surnumulda aita, loodeti sellest viljale jätku tulevat. Teisel pool usuti sellest aga halbtustki sündivat. Kui näituseks abielupaari vahele surnumulda heideti, tuli neile haigus, äpardus, õnnetus võõraks. Lühidalt: elu ei lõppenud vana rahva usu järele hauas otsa, vaid surnukeha sai nagu elektriallikaks, mis maagilist väge enesest välja laotas.

Näib, nagu ei oleks nõiausk lasknud veel paarisaja aasta eest surnuid alati rahulikult hauas hingata. Seda väidet arvavad mõned Narva linnavalitsuse protokollis 4. detsembrist 1704 kinnitavat: „Liivaküla surnuaiale seatagu vaht, et surnud seal rahulikult ja puutumata puhkaksid. See, kes vähegi avaldab tahtmist surnuid hauast välja kaevata, poodagu kohe üles“ (Hansen, Geschichte der Stadt Narva, l. 246). Vahi ametissepanek oleks muidu üsna loomulik, kui mitte põhjuseks juure ei lisataks, vaht kandku hoolt, et surnud rahulikult ja puutumata saaksid hauas hingata ja et surnu hauast välja kaevaja kohe üles poodagu. See juurelisatud põhjus teeb asja mõistatuslikeks. Misuguse otstarbega kaeveti Narvas surnuid surnuaialt hauast välja? Leidub teateid, mis surnute salajat väljakaevamist tunnevad, kuid mitte surnuaialt.

Helme kirikukatsumisel 1683 antakse käsk tarbekorral kalmudesse maetud surnud sealt välja kaevata ja surnuaeda matta. Nii pidi nimelt sel puhul sündima, kui koguduse liikmed edaspidi ikka veel surnuid ei tahtnud õnnistatud maasse matta. Siin anti käsk surnuid just kalmudest välja kaevata. Väljakaevajaid ei karistatud muidugi väljakaevamise pärast.

Põlvas kaevatakse kirikukatsumisel 1642, et Lokko Tinn oma ema hauast välja kaevanud ja oma kabeli juure matnud. Selle teo eest mõistetakse Lokko Tinnile ja ta abilistele kolm paari vitsu. Seda tegu tuleb vist nii mõista, et Lokko Tinn ei tahtnud lasta ema ühisel surnuaial viimast und puhata, vaid ta sealt välja kaevatas ja kalmuaeda uuesti mattis. Õpetaja käsu ehk sundimise peale pidi ta ema alguses surnuaiale matma.

Küsitav, kudas nüüd Narva surnute väljakaevamist mõista. Ütleme, õpetaja sundis, et surnu Liivaküla surnuaiale maeti. Kas hakkasid Narva linlased tõesti hari-

mata külarahva viisi surnut välja kaevama ja kalmudesse matma? Ei tahaks niisugust tegu hea meelega uskuda, seda enam, et selle teo eest süüdlane üles poodi. Tõenäolisem ilmub surmanuhtlus neile, kes surnud välja kaevavad, et nendega mõnda ebaususe-tegu korda saata. Faktidega ei või meie kodumaal niisugust väljakaevamist ebausklikuks otstarbeks tõendada, kuid seda teame, et meie maa ja rahvas, nimelt linnades, vööra maa mõju all seisis; vööral maal esinenud kombed korduvad meie kodumaalgi Tuletame näituseks nõiakujusid (Alraunisid) meele (võrdle Inland 1850, nr. 41). Teiselt poolt räägib surnute väljakaevamise vastu ebausklikuks otstarbeks see tõeasi, et ega Narvas völlapoodud inimestest iseäralikku puudust tuntud. Tõmmati ju linnas kurjategijaid tihti völla, nagu eelpool seda Tallinna kohta kuulsime. (Lõpp).

Keel ja kiri.

Selle pealkirja all „Eesti Kirjanduses“ nr. 2 s. a. läheb A. Rull ep' — p' lisajätkust liiga lühidalt mööda. See sõnake nõuab selgemat lahendamist.

Teda ei tarvitata mitte vähestes (Saaremaa) murretes, vaid ta on tarvitusel laialt üle Põhja-Eestimaagi.

On tähele panna, et ep üksi alati tugevamat eitamist tähendab, kuna jaatavas kõnes kunagi ep ei kuulu, vaid ainult p- üksi. Sellevastu on aga ka eitavas kõnes mõnikord üksi p- kuulda. Et selle sõnakese arenemiselu kirjutajatel alati tuttav pole, sellepärast tarvitatakse kustutusemärke tihti valesti.

Meie „pole“ põlvneb kolmest ennemuistsest ühteliidetud sõnast: ei p a ole, mis tähendas: nimelt ei ole, ehk: tõesti ei ole. Soomlased ütlevad seda praegu veel vokaalharmoonia põhjal: eipä ole. Pole on siis alguliselt kõvem eitamine kui ei ole. Kõnelemise kergus ja keele ilu nõudmine on selle aga ka lihtsa eitamise tähenduses tarvitusele võtnud, nagu: me pole näinud „meie ei ole näinud“ asemel, kuna esimene kergem ja selgema kõlaga on.

Jaatavas kõnes aga, näituseks: temap see on, ep kirjutada ehk p ette kustutusemärke tarvitada on viga. Kui jaatavasse sõnasse kustutusemärke panna, siis ainult p järele, sest sealt on ennemuistne a kustunud, kuna jaataval korral p ees kunagi ei ole midagi kaduda olnud.

Reegliks võiks jääda, et kustutusemärke tarvitatakse üksi eitaval korral, kui ep ei kirjutata: ma'p taha, ta'p näe.

Jaatavas kõnes jäägu kustutusemärke alati ära. Seda'p, nõnda'p on vigane, õige oleks siis: sedap, nõndap, sest p järele kustutusemärke on

sel põhjusel ilmaaegne, et seda kadunud a-d kuskil Eesti murretes enam kuulda ei ole.

Umbhäälikute vahele kipub aga endine kaasuste lõpp elule ja see on mõne kirjaniku arvamisele viinud, nagu kõlaks seal ep. See ei ole hästi kuuldud, sest Põhja-Eestimaal üteldakse selgesti: küllap, sealtap, kõrtip jne.

Veel oleks tähendada, et Soome sõnaraamatus p a seletatakse: just, nimelt, päriselt, tõesti, ja sama tähendus on praegugi ka meie lisajätkul p-l.

J. Ploompuu.

Kirjandusline ülevaade.

Uuem teos Eesti keele sõnastiku alalt.

Lauri Kettunen: Eesti-Soome Sõnaraamat (Virolais-Suomalainen Sanakirja). Helsingis 1917, Kirjastusosühisus Otava. XVIII + 362 lhk., h. 10 marka = 4 r. 50 kop.

Juba viies suurem teos Eesti keele uurimise alalt Dr. Kettuse poolt.

Algatuse sõnaraamatu kirjutamiseks sai Dr. Kettunen Helsingi ülikoolilt. See kavatseti esialgu väiksemal kujul G. Suitsi toimetatava „Eesti Lagemiseraamatu“ jaoks, kuid hiljemini laienes ülesanne täielikumaks Eesti praeguse kirjakeele sõnaraamatuks, Soome üliõpilaste ja Eesti keelest huvitatud publikumi tarvetele vastavamalt. Sõnaraamatu laiendamist hõlbutas vastutulek kirjastajagi poolt.

Sõnaraamat on iseäranis huvitav selle poolest, et ses on esimest korda ette võetud Eesti sõnavara erikihtidesse lahutamine. Iseäranis õpetlik on vahetegemine varasemate ja hilisemate uudissõnade vahel, rahvusliku ärkamisaja algusest kunni 1905. aastani ja siit peale kõige uuema ajani. Varasemate uudissõnade kohta on teateid saadud peaaesjalikult Wiedemanni sõnaraamatu esimese ja teise trüki võrdlemisest (1869 ja 1893), samuti A. Grenzsteini „Eesti sõnaraamatust“ (1884. a.), milles sisaldub õige palju aineid meie varasema keeleuudendusliikumise kohta. Nüüdisaja uudissõnade kohta on teateid kogutud peale keeleuudendusliku kirjanduse ja oskussõnastikkude veel nüüdisaegsest Eesti kirjakeelest enesest, süstemaatiliselt, nagu eeskõnes öeldud.

Varasemid uudissõnu on märgitud 710, nüüdisaegseid 380. Murdesõnu on toodud 766, vananenuid 27, ainult rahvaluules leiduvaid sõnu 3. Peale selle on sõnaraamatus võrdlemisi täielikult esitatud eestikeelne grammatiline terminoloogia. Igatahes sisaldab sõnaraamat eneses hulga harilikule keeletarvitajale tundmatuid, kuid kirjakeele vastuvõtmiseks kõlvulisi sõnu. Samuti on selle kaudu kogu hulk uuemaid uudissõnu meie kirjakeeles täied kodanikuõigused omandanud, mõned kahtlasemad välja arvatud.

Liitsõnu on tarvilikul määral esitatud.

Üksikuist sõnust on toodud mitmelgi korral meie senni vankvas kirjakeeles tarvitavad paralleelvormid, Nende kõrvuseadmine normaalsiks peetavate vormidega pole aga küllalt selge ja järjekindlalt läbi viidud.

Hea oleks olnud, kui üldeuroopaliste haridussõnade eestikeelses vasted oleksid neile vähemalt klambrites juure lisatud: see oleks sõnaraamatu tarvitajatele suuresti Eesti keele õppimist hõlbustanud. Samalt seisukohalt oleks kasulik olnud, kui oleks sõnaraamatus ära märgitud olnud laensõnad, nende algkeelte järele. Iseäranis oleks seda tarvitsenud Soomest tehtud laenude märkimisel, mille eraldamine Eesti omist murdesõnust ja uussünnitust ei ole sugugi seevõrra kerge ülesanne, nagu autor näib arvavat.

Segavalt mõjub see asjaolu, et eritähenduselised, kuid ühekõlalised sõnad on jäetud üksteisest eraldamata. See haavab vähegi keeleliselt arenenud lugeja etümoloogilist tötunnet.

Z kõrval oleks pidanud ka ts kirjutama: zeniit = tzeniit jne. Muljeerimise märkimises pole küllalt järjekindlust, juba sellepärast, et see murdeti väga mitmesugune on. Oleks pidanud eraldi märkima sõnad, mis kahel kujul esinevad, muljeeritult või ilma.

Üksikute sõnade kohta oleks järgmised märkused teha.

aadres, harilikum aadress.

ajada, ka tähenduses 'heina niita' (Kodaveres).

andmed, 'данныя' on tähenduseliselt hilisem, mitte varasem uussünnitus. Vormanne, g. andme esineb Wiedemannis² 34 tähenduses Geben, Gabe. arrendaator, harilikum arrendaator, seegi väga haruldane.

asend, gen. asendu on küll soomepäraselt õigem (asento, gen. asennon), kuid kirjanduses olen ma ainult asend, gen. asendi tabanud.

asendada, asendus, aseneda 'sijoittaa, panna jonkun sijaan' on tähenduselt hilisemad, mitte varasemad uudissünnitused. Wiedemannis¹ 63 esineb sõna asendada tähenduses 'eine Stelle anweisen, placieren.'

akteer, harilikum bakteria, olgugi, et eelmine etümoloogiliselt õigem: Greeka bakterion, Ladina bacterium.

dessatin, ka dessäti(i)n, lühendatult tiin.

enesesalgav ei öelda kunagi, ainult ennastsalgav.

esteetik, uuem esteetik, esteet.

feltmarshall, harilikum feldmarshall.

frang (!), g. frangi (Soomerootsi mõjul?), ainuõige frank, g. frangi.

gümnaasist on selle sõna venepärane vorm; kirjakeelsem saksa-ladina-pärane gümnaasiast.

hüts, gen. hütte, harilikum hüüd, g. hüü, nagu rüüd, g. rüü.

ida kagu, ka idakakk.

Vene kadakas pole omast rahvusest loobunud venelane, vaid venestunud eestlane.

karlovlane, õigem karlovalane, nagu moskvalane, pihk-
 valane jne.
 keerdarvamine ,geomeetria', keerdarveline ,geomeetrline'??
 kekk, g. keki, ka keks.
 koinata ,paritella (koirista)': mitte ainult!
 kolonii, ka koloonia, mis soovitam.
 kulakas, harilikum kulak < Vene кулакъ.
 kupatada on ennemini ,kiehauttaa', kui ,kiehahtaa', samuti kupatus
 ,kiehauttaminen', mitte ,kiehahtaminen'.
 kuuendik ,kuudennes' + viljamõõt.
 kääv, g. käävi, ka kääve.
 lasi puu ,puu hevosten kiinnittämistä varten' on nähtavasti juba murretes
 ära segatud käsipuuga. Lasipuu on sile, tugev teivas reheahtme
 mahalaskmiseks. Wiedemann² 469 nimetab lasipuud ka kangastelgedes. J. Aaviku seletusel esineb lasipuu Vildel Dr. Ket-
 tuse poolt toodud tähenduses, samuti Joh. V. Veski seletusel kõiges
 kolmes tähenduses rahvakeeles.
 lauakiri (vananenud) ,protokoll', ka kiriku lauakiri, s.o. kogu-
 duseliikme armulaual käimise arvustik.
 lee, õigemini lees, g. lee, vrdl. Soome liesi, g. lieden.
 lisa pole mitte ainult ,liikenevä, joutava', vaid peaasjalikult ,ylimääräinen'.
 maamõõt(mine) ,maanmittaus': ainult maamõõtmise, kuna maamõõt on ,maanmitta'.
 mann, õigem manna.
 ole mehiks ei tähenda mitte ainult tänuavaldust, vaid ka üleskutsumist
 millekski.
 melankoolia, sagedamini melanhoolia.
 miilits pole mitte sõjavägi, vaid rahvasõjavägi.
 muhv pole mitte ,puuhka' (= puhk), vaid ,muhvi'. Lönnoti Soome-Rootsi
 sõnaraamat II 287 järele ei tähenda Soome puuhka kunagi muhvi.
 küll tähendab aga Cannelini Rootsi-Soome sõnar. 433 järele Rootsi
 muff Soome keeli niihästi muhvi kui ka puuhka.
 mütan, mütta, harilikum müttan, mütata.
 paneb naeruks pole mitte ,tekee naurettavaks', vaid ,pitää naurettavana'.
 nurganaine pole vist kunagi ,lapsimuori', vaid ainult ,lapsensyyn-
 nyttäjä'.
 nähe, nähte ,nähtävä (esine), merkki'; kõige uuemal ajal ka ,nähtus',
 faas (kuufaas).
 olupoliitikus, ka olupoliitik.
 omada ei tähenda ,olla kellegi oma', vaid ,pidada midagi omaks', Soomes
 omata. Subjekti, mitte objekti seisukohalt!
 osatada pole mitte lihtsalt pilgata, vaid ainult varjatult puudutada.
 Kas osutada samas tähenduses esineb, on mulle tundmata.
 asi otsas ei tähenda mitte, ei asi selge on, vaid et see on luhta läi-
 nud, lõpetatud.

otsusvõimeline, parem otsusvõimeline.
 pahma tallata, peab olema pahmast.
 pannus, ka panus.
 pelgulinnalane, p. o. pelgulinn(a)lane.
 pendel, g. pendeli, p. o. pendli.
 pergament, ka pergamant.
 piibukava, p. o. piibukaba.
 piirelda, piirlen, ka piirdlen, võrdl. juurelda s. juurdlen, kuid
 pöörelda - pöörlen, keerelda - keerlen jne. Küsimus pole igatahes
 küllalt selge.
 polütehnikum, harilikum, olgugi ebaetümoloogilisem politeh-
 nikum.
 poolastada on küll 'puolalaistuttaa', kuid mitte 'puolalaistua'; viimane
 on poolastuda.
 poti(s)-sepp, ka pottsepp.
 prunt on sama, mis punn, mitte aga 'tynnyrin yläaukko'.
 päits pole mitte ainult valge täpp looma otsaesisel, vaid niisugune loom
 isegi.
 raad, g. rae ja raadi.
 raas, g. raasi, p. o. raass, g. raassi.
 rajanduda, harilikum rajaneda.
 ühe raksuga pole mitte 'yks kaks', vaid 'yhdeellä ponnistuksella'.
 rand, g. randi, p. o. rant, g. randi, muljeeritud.
 raudnõgene, harilikum -nõges, olgugi et Wiedemann² 683 ka esi-
 mest, soomepärasemat vormi tunneb; vrld. Soome nokkonen.
 rendisaks, harilikum rentsaks.
 saapatald, pole mitte 'kengänkorko', vaid 'kengän antura'.
 servituut pole algupäraselt mitte kohustus lääniherra vastu, vaid just
 lääniherra õigused: kohustuse, maksu mõiste on sellest hiljemini
 järeldunud.
 songida - songin on küll Wiedemann² 1059 järele tuntud saartel
 ja Võrumaal. Üldeestiline on aga sonkida - songin.
 strashnik pole mitte maapolitse, vaid sõjaväeline ratsapolitse.
 suusetada, p. o. suusatada.
 sõjainsiner, p. o. sõjainsener.
 tagumine ei tähenda mitte üksi tagapoolist, vaid ka teatud töötamist.
 tasku on hilisem analoogiline vorm; varem ja õigem on task.
 teese, uuskeelsem tees.
 tiitan, ka titaan.
 tiiva-adjutant, harilikum tiivádjutant, veel õigem tiibadjutant.
 tingimus kuulub kõige uuemate, mitte varasemate uudissõnade hulka.
 valjad, gen. valjate, harilikum ja õigem valjaste.
 vastastikune pea üldtarvitatav, kuid õigem vastastikkune.
 vastuline 'vastas olev', ka 'vasta tõrkuv'.
 vormiline 'muotoinen', ka 'muodollinen'.

ühelikune, õigem üheliikkune.

ühisus, järjestö, yhdistys; yhtiö'; uuskeelselt ka ,yhteisyys'.
äripäesus, õigem äripäisus.

* * *

Kõigi üksikmärkuste peale vaatamata jääb Dr. Kettuse sõnaraamat esimesele kohale sennises uuemas Eesti leksikograafias. Kõik, kes meie keele arenemisest huvitatud, on kohustatud ennast selle sõnaraamatuga tutvustama. V. Ernits.

Vertallevia arvoitustutkimuksia. Kirjoittanut Antti Aarne. Helsinki 1917. Suomalais-ugrilaisen Seura kulu. 156 lk.

Mõistatuste peale on Eestis tänini vähe rõhku pandud. Üksikuid mõistatusi ilmus siin ja seal ju ammu, esimene väike mõistatuste kogu aga alles 1876 C. Mõtletja poolt nime all „Mõistatuste raamat“. 1889 trükiti minu suurem mõistatuste kogu „Eesti mõistatused“, teises täiendatud trükis anti see 1913 välja ja nooresoo jaoks toimetati 1914 trükist „Mõista, mõista, mis see on“. Mõistatuste uurimine selle vasta puudub meil täiesti. Ei või kiita, et Soomeski sellel alal oleks palju ära tehtud. Nüüd on neil ometi suurem uurimine Dr. A. Aarne poolt ilmunud nime all „Vertailevia arvoitustutkimuksia“ (Võrdlevad mõistatuse-uurimised). Nimetatud teos käib nende mõistatuste kohta, mille sisu on: Ituli ja suits, II harakas ja III muna. Esmalt annab autor lühikese ülevaate mõistatuste ajaloo kohta, tagasi minnes Simsonini ja Saalomonini. Oma uurimises käsitab Dr. Aarne kõigi rahvaste saadaval-olevaid mõistatuste kogusid, rõhku Soome ja Eesti mõistatuste peale pannes. Eesti mõistatuste käsitajadki on enamasti kõik tal tarvitada olnud. Mõne aasta eest laskis Soome-Ugri Selts kõik minu mõistatused ära kirjatada. Dr. J. Hurti korjandused olid ju enne Helsingis. Minu ja Hurti korjandused korraldati nendesamade põhjusemõtete järele kui seltsi omad korjandused ju ennem olid korraldatud. Korraldamisetöö tegi K. Wachtberg; sellepärast tsiteerib Dr. Aarne oma harutustes alati K. Wachtbergi. Soome-Ugri Selts tahtis ammugi kõiki Eesti mõistatusi lasta trükkida, aga ainelised takistused keelsid tänini kavatsuse teostamist.

Harutamises tarvitab Dr. A. Aarne professor Krohni poolt tarvitu-
sele võetud geograafilist uurimise meetodi, mis kõiki kogutud aineid võrreldes püüab nende esialgse kuju, kodupaiga, laialilagunemise jne. kohta selgusele jõuda. Et Soomest ja Eestist kiõge rohkem mõistatuste teisendid üles kirjutatud, võrdleb uurija iga maakonna omasid üksteisega. Huvitav on näha, et mõni meist Eeeti mõistatuseks peetud mõistatus kogu Euroopa tutvusega võib hoobelda. Professor K. Krohni eeskujul ei nimeta Dr. Aarne harutustel iga rahvast nimepidi, vaid ainult ähega. Nii näituseks tähendab F Soome sugu rahvaid üleüldse, FE

estlasi. Eesti maakondade jaoks tarvitab Dr. A. Aarne väikseid tähti. a = Virumaa, b = Järvamaa, c = Harjumaa, d = Läänemaa, e = Saaremaa, f = Pärnumaa, g = Viljandimaa, h = Tartumaa, i = Võrumaa ja Setumaa, x = üleskirjutuse-paik tundmata. Muidu niisugune korraldus hea küll, kuid raskendab meelepidamist. Eslotsa tuleb sagedasti järele vaadata, missugusest maakonnast a b c d e f g h i all nimetatud mõistatus pärit. Näituseks mõistatus tulest, suitsust: Iga alles hällis, poeg saab poole ilma — on teisendid annud FEa 4, FEb 1, FEc 2, FEf 10, FEg 37, FEh 20, FEi 15, FEx 6. Ehk võtame mõistatuse harakast: Mustem kui süsi, valgem kui lumi, kõrgem kui kirik, madalam kui regi. Seda mõistatust on Eestis järgmisel arvul kirja pandud: FEa 23, FEb 10, FEc 17, FEd 18, FEe 12, FEf 34, FEg 50, FEh 38, FEi 21, FEx 11. Seega on nimetatud mõistatus Virumaal 23, Järvamaal 10 jne. korda üles kirjutatud. Wachtberg oli maakondadele nende algtähed märgiks annud, näituseks Läänemaale L, Pärnumaale P jne. Dr. Aarne kartis maakondade nimetamisest suure tähega suurte tähtede hulka liig suureks minevat ja võttis sellepärast väiksed tähed tarvitusele; kuid see meetod teeb teisest küljest raskusi.

Kolmas harutus käsitleb muna. Muna esineb iseäranis armastatud mõistatuse-ainena. Munamõistatuste arv on suurem kui muude ainete arv. Dr. Aarne toob muna mõistatuse näitusi isegi Aasiast, Aafrikast ja Ameerikast. Eestist sellevasta pole ma kõigi teisendite näitusi leidnud. Mõistatusest „Üks vaat, kahte sugu õlut sees“ ütleb uurija Eestist 300 teisendit olevat üles kirjutatud. Teisest mõistatusest „Ilus tuba, kena tuba, ei ole ust, kust sisse minna“ tunneb uurija 168 üleskirjutust. Mõistatust tuntakse sellel kujul kolmes vana maailma osas ja isegi Ameerikas. Vähem üleskirjutusi on Eestis mõistatusest „Väikene linnakene, aga kuskilt ei lähe teed sisse“. Kõige vähem tuttav on järgmine mõistatus: „Ümargune visatakse katusele, pikerik tuleb maha.“ Kõigest 5 teisendit üles kirjutatud. See puudub raamatus „Eesti mõistatused“.

Kirjanduse nimekirjas loetakse 7 lehekülge muukeelseid mõistatuste kogusid üles, ei nimetata aga ainustki eestikeelist trükitud kogu.

Uurija on palju vaeva oma tööga näinud ja avaldab harutustes rohkem hoolsust. Ainete käsitlemisel oleksin mõnes kohas rohkem ülevaatlikkust soovinud; nüüd peab lugeja vahel iseenele nagu põlisesse laande sihta ajama.

M. J. Eisen.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Eessaare Aadu, Räästaalused. „Mõtte“ kirjastus Tallinnas 1916. 167 lhk. Lihtkõites 175 kop., pehmes ilukõites 2 rbl., kõvas ilukõites 3 rbl.

Dr. phil. Johanna Rebane-Sild, Sissetulekumaksu seadus. Tartus 1917, trükitud Eesti Kirjastuse-Ühise „Postimehe“ trükikojas. 32 lhk. Hind 60 kop.